

HVER DAGSLIV
tre
arbejderkvinders
fortællinger

Hverdagsliv

Tre arbejderkvinders fortællinger

Hverdagsliv

Tre arbejderkvinders fortællinger

Samlet og redigeret af
Kirsten Folke Harrits og
Ditte Scharnberg

Husets Forlag

Hverdagsliv
Tre arbejderkvinders fortællinger

Copyright 1986 by
Kirsten Folke Harrits og
Ditte Scharnberg

Illustreret af Thomas Kruse

Sats: Holm/Grenå
Tryk: Aka-print

Udgivet af Husets Forlag, 1986
Vester Allé 15, 8000 Århus C. Tlf. 06 19 65 48

ISBN 87-7483-163-1

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Indledning af Kirsten Folke Harrits og Ditte Scharnberg	9
Grethe Jensen , pensioneret rengøringsassistent ..	13
Metha Pedersen , formand for KAD i Århus	46
Anne Marie Just Ludvigsen , fabriksarbejderske ..	79

Ud over denne bogs tre fortællere har følgende medlemmer af Kvindeligt Arbejderforbund i Århus bidraget til projekt Arbejdererindringer:

Esther Frandsen, Cecilie Andersen Fræer, Karen Glad, Ragna Jensen, Lilly Jørgensen, Ella Larsen, Karen Larsen, Krista Lægs, Jonna Poulsen, Gerda Rasmussen, Mille Rasmussen, Rita Rasmussen, Anni Skinderholm, Vera Sørensen.

Erindringerne opbevares offentligt tilgængelige hos:
Arbejdererindringer
Gellerup Bibliotek
Gudrunsvej 78
8220 Brabrand
Tlf. 06 25 33 18

Forord

1986 er et jubilæumsår for Kvindeligt Arbejderforbund, Århus afdeling, og i den anledning vil vi gerne give en lille bog til erindring.

Bogen fortæller om tre arbejderkvinders liv. Den viser, at selvom de er fra samme samfundslag, er de vidt forskellige, både hvad angår arbejde, fagligt arbejde og familieliv.

I fortællingerne belyses spørgsmålet om, hvorfor man tidligt bliver fagligt og politisk aktiv.

Bogen skal være til eftertanke. Trods meget arbejde, slid og familieliv betaler det sig at gå ind i et stykke arbejde, der berører vores dagligdag.

På bestyrelsens vegne

Metha Pedersen

Indledning

I jubilæumsskrifter for faglige organisationer er der tradition for at skildre selve organisationens virke. Men fortællinger om, hvordan enkelte medlemmer er blevet fagligt aktive, er ofte ikke særlig udfoldet.

Sigtet med denne bog er at få sådanne beretninger frem. De enkelte medlemmers erindringer om hverdagslivet kan belyse de påvirkninger, der under opvæksten og i arbejdslivet fremmer eller hæmmer et aktivt forhold, både til sin egen historie og til samfundsmæssige spørgsmål.

Hver enkelts livsløb er på samme tid noget for sig og led i en fælles historie. Gennem de ældstes erindringer kan man komme i kontakt med forhold, der hører arbejderbevægelsens begyndelse til. Og gennem fortællinger fra dem, der i dag arbejder i de faglige organisationer, kan man få indblik i problemstillinger, der rækker ind i fremtiden.

Kvindeligt Arbejderforbund i Århus har sammen med andre fagforeninger bidraget til projekt Arbejdererindringer. Et omfattende interviewmateriale er indsamlet og har dannet udgangspunkt for såvel denne bog som for andre former for offentliggørelse af arbejderhistorie.

I udvælgelsen af bogens tre fortællinger har vi lagt vægt på at få repræsenteret tre generationer af arbejderkvinder og at få forskellige arbejdsområder inden for forbundet belyst. Politisk set repræsenterer fortællerne den socialdemokratiske del af arbejderbevægelsen.

I bearbejdningen har vi udvalgt de situationer fra barndom, ungdom og voksentid, som ud over at skildre den enkeltes hverdagsliv i sig rummer træk af en

fælles social og faglig historie.

Arbejderes erfaringer skal huskes og gives videre. Offentliggørelsen af fortællingerne er et bidrag til at udbrede interessen for den historie, der ikke alene går forud, men som arbejderklassen også i dag skaber. Og det er vort håb, at bogen kan styrke fortælletraditionen. Det er endnu mange ufortalte historier.

Kirsten Folke Harrits Ditte Scharnberg

Grethe Jensen

Jeg er født 1904 i Falstersgade i Århus. Min far var ud af en husmandsfamilie i Mesing. Hans bror blev skrædder og gik rundt på gårdene og syede. Det var meningen, min far også skulle have lært som skrædder, men det blev han træt af. Han kom i stedet til at arbejde for gartnerne ude på Statshospitalet i Risskov, og der lærte han sin kone at kende. Men da de så skulle giftes, måtte han søge forskelligt arbejde i byen. Han var på havnen, og hvor han ellers kunne få arbejde. De fik tre drenge, men en aften far kom hjem, var konen forsvundet. Så sad han alene med tre drenge.

Min mor havde også været gift, men hendes mand blev syg af tuberkulose og døde. De havde to børn, og pigen kom over til hendes svigerforældre på Samsø, og drengen til hendes forældre. For så mange så siden var der jo ikke noget, der hed enkehjælp. Ikke spor.

Mor blev husbestyrerinde for far. Han havde de tre børn, hun to, og så kom der fem efter. Jeg er den næstsidste. Det vil dog sige, mor fødte også børn, der døde i fødslen. Ellers havde vi været mange flere.

Et bybarn i et ufaglært arbejderhjem ved århundredskiftet undgår ikke fattigdom. Men har familien del i den tidlige arbejderbevægelses historie gives erfaringer om organisering videre.

Far måtte tage forskelligt arbejde, og han var på fabrik i mange år, bl.a. på Mehls fabrik. Det var småt med pengene, så mine store brødre måtte gå på Schmalfelds tobaksfabrik om eftermiddagen lige fra skole af. Mange piger gik på chokoladefabrikken Elvirasminde. Jeg har ikke gjort det, men mine søskende gjorde. Sådan var kårene dengang. Min bror, der er to år ældre end mig, gik med ugeblade, og engang han havde brækket armen, hjalp jeg ham. Så fik jeg lyst til selv at have penge, for det var jo ikke ret mange, vi fik.

Jeg kom hurtigt ud i det hele, for da jeg var elleve år, blev jeg bypige i en kaffe- og margarineforretning i Nørregade. Der var jeg i tre år, til jeg blev 14. Seks kroner om måneden fik jeg, og så skulle jeg bære store kurve med margarine hen på Østbanen. Vi kunne risikere at få en enøre eller toøre i drikkepenge, og det var mange penge dengang. Jeg skulle møde klokken tre, så jeg skulle skynde mig hjem fra skole. Så var jeg dér til klokken otte. Efterhånden blev det til, at vi lukkede klokken seks. Om lørdagen lukkede vi klokken ni, men jeg skulle vaske butiksgulvet, inden jeg gik hjem.

Før du fik budplads, havde du da pligter hjemme?

Jeg var den eneste pige mellem alle drengene, så det var mig, der hjalp mor med at vaske op og den slags. Når de store kom hjem, kan man godt sige, jeg var pige i huset. Jeg har haft ualmindeligt meget at lave.

Hvornår fik du så lavet lektier?

Om aftenen når vi kom hjem, sad mine søskende og jeg omkring bordet. Jeg gik i Finsensgade skole, så jeg skulle gå hele den lange vej ad Nørrebrogade og forbi Kommunehospitalet. Far hentede mig mange gange

med slæde om vinteren, når vi skulle hjem om aftenen. De små gik om eftermiddagen, de store om formiddagen, fordi de fleste store havde budpladser, de skulle passe. Sådan var tiden dengang. Det var små kår.

Far havde en lille kolonihave, som han fik en masse ud af, og under første verdenskrig fik han også høns. Vi døjede jo med at få kød og alt muligt andet. Flæsk skulle der mærker til. Men selvfølgelig sultede vi ikke. Vi fik da føden.

Jeg var tidligt meget arbejderbevidst, for far havde været med i strejken i 1899, med til at oprette Havnearbejdernes fagforening og med i Socialdemokratiet fra begyndelsen af.

Hvad fortalte han om konflikten?

De fik ingen understøttelse, så de skyldte ved købmanden og for huslejen, og de måtte betale efterhånden, som de tjente pengene. Jeg er jo fra 1904, så jeg har ikke mærket det på min krop. Men mine brødre har måske nok - ja, det har de selvfølgelig. Det kan ikke være andet, for der var smalhals. Derfor var far meget arbejderbevidst. De holdt Demokraten. Far sad for enden af bordet med avisen, og vi snakkede om det, der stod. Vi læste selv avisen, så snart vi kunne. Og man kommer ikke udenom, at det sidder i én, når man er opfostret med det.

Min fars søster var også meget socialdemokratisk. Hun boede på hjørnet af Sjællandsgade, og jeg kan huske, hun efter landsudstillingen i 1909 hængte røde gardiner op. Dengang kunne man købe det lærred, der havde været brugt på udstillingen, og mor købte noget gult. Men fars søster hængte røde op, så det var til at se, at de var socialdemokrater.

Da jeg var fjorten, var der i Århus noget, der hed De samvirkende Lærlingeforeninger. Den gjorde en del for at samle de unge og forbedre forholdene. Husk på, en lærling var dengang på arbejde helt til klokken fem. Jeg kan huske, da otte timers dagen blev indført. Da fik de megen frihed. Før den tid havde far ti timers arbejdsdag. Da mødte han klokken seks og arbejdede til klokken seks og vandrede frem og tilbage for at kunne spise middagsmaden hjemme. Dengang spiste alle arbejdere middagsmad hjemme.

Jeg kom meget i lærlingeforeningen og var også med i Socialdemokratisk Ungdomsforbund. Det var dengang H. C. Hansen, Hedtoft og alle de der var med. Kommunisterne var ved at komme til magten, så de blev skilt ud, og så kaldte vi den D.S.U. Når der var valg, var jeg med til at dele valgklamer ud i Folkets Hus. Der holdt vi allesammen til i de år. Jeg var også med til 1. maj møderne i Vennelyst. Der holdt arbejderne fest og havde optog med faner gennem byen.

Hvordan var kvarteret, I boede i?

Efter Falstersgade boede vi i Munkegade og siden i Fynsgade. Det var et rent arbejderkvarter. De fleste børn gik i træsko, og i skolen var det meget almindeligt med sukermadder eller fedtebrød. Vi kan ikke sige, vi har sultet. Men vores aftensmad var mange gange en pandefuld varmede kartofler med græskar eller rødbeder til og så en ostemad.

Jeg forstår ikke, at far og mor klarede det. Pengene var små, men alligevel kom man sammen med familien til fødselsdage, og så blev der bagt kager. Til jul blev der lavet leverpostej og sylte, men der kom aldrig en bajer på bordet. Arbejderne havde et hvidtølstapperi i Sjællandsgade, og når far købte et anker øl, kun-

ne der blive 21 flasker, højst 23. Om julen skulle den være ekstra sød, og der kom aldrig andet på bordet. Heller ikke hos andre i familien var der spiritus på bordet, men vi var da lige lykkelige. I dag vil jeg påstå, det drikkes for meget.

Var din far i afholdsbevægelse?

Nej, men min onkel var. Og i nogle år kom mine ældre brødre og jeg i deres børneløge. Når vi havde været rigtig flittige til at komme til møderne, fik vi nogle regaler med stjerner på. De lavede juletræ og sådan lidt underholdning for os. Men da min bror rejste til Amerika, meldte jeg mig ud. Så ville jeg ikke være med mere.

Hvordan boede I?

Først havde vi en treværelses i Falstersgade, men i Munkegade havde vi kun en toer. Dér boede vi efter første verdenskrig. Folk var husvilde dengang, og i den gamle kasernes gymnastiksal blev der smækket brædder op og lavet små rum. Nogle af mine skolekammerater boede dér, og hvis de stod på møblerne, kunne de kigge ind til hinanden og ned for enden af gangen, hvor der blev lavet mad. Så blev der bygget træbaraker til de husvilde, og også nogle af sten ude ved Marselisborg. Dem tog tyskerne under anden verdenskrig.

Skilte I jer ud fra de andre børn?

Jeg ved ikke just, om man kan sige, vi skilte os ud, men da jeg begyndte at gå i skole, gik mange børn med træsko. Og gik man med træsko, var man fattigbarn. Jeg ved ikke hvordan, men mor hun forstod at få

fat på fodtøj, så mange gange har jeg gået med brugt. Træsko ville jeg ikke gå i. Til hverdag havde vi bomuldsforklæder på, men hver søndag, og hvis vi skulle i byen med far og mor til familien, fik vi et hvidt forklæde på. Det brugte man jo dengang.

Kom I hos dine bedsteforældre?

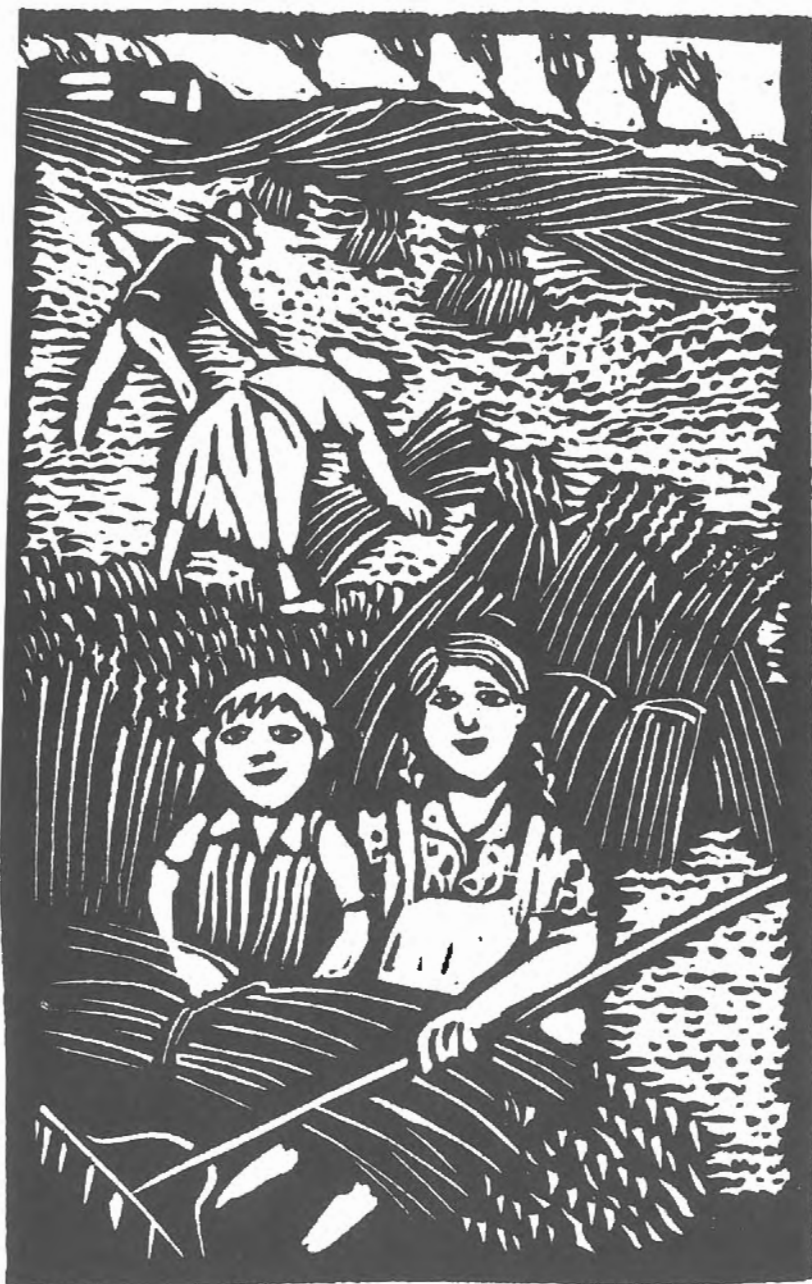
Fars forældre havde været døde i mange år. Og førend jeg kan huske, døde min morfar af tuberkulose. Bedstemor boede derude, hvor mor var fra, indtil hun døde i 1914. Mor havde to søstre i byen, og bedstemor kom én gang hver sommer. Så sad hun og syede klude-sko til os og strikkede. Vi var også gerne en tur ude på gården hver sommer. Da kørte vi med tog til Hinnerup og med hestevogn resten af vejen. Det var en hel udflugt dengang.

Hvordan var det at komme på landet?

Vi var der gerne otte dage i skoleferien og nød at kunne være med, når køerne skulle trækkes ind fra marken. Nogle gange kunne vi være heldige at være der i høsten. Vi unger morede os, hvis vi kunne sætte negene i travet. Det var helt festligt. Og hvis vi var heldige at komme med i høstgildet, var det endnu bedre, for så fik vi noget godt at spise.

I skoletiden lærer et arbejderbarn også sin plads i den sociale rangorden at kende. Nogle kan gennem andres erfaringer få viden om, hvad det kan koste at øve modstand.

Hvordan forløb din skoletid?

Da jeg havde gået tre år i Finsensgade skole, kom jeg i Samsøgades skole. Den blev indviet i april 1914, og da var den helt ny og flot.

Vi var sammenbragte børn fra flere skoler. De, der startede i første klasse, kunne sagtens, men i de ældre klasser var vi sammenbragte. Vi var kun tre, der kom fra klassen på Finsensgades skole. Resten var fremmede, så det var svært. Vi fik en meget religiøs klasselærerinde, så efter den fælles morgensang skulle vi også i klassen bede bøn og synge. Sådan var tiden vel dengang, og ellers var hun egentlig meget sød.

I klassen havde vi nogle få stykker, hvor begge forældre var lidt bedre stillet, og de børn sad altid i toppen. Det har man jo tænkt over bagefter. Vi skulle selv betale skolebøgerne, så dem til fysik, naturhistorie og geografi delte jeg med min bror. Han gik i realskole, så min far og mor skulle også købe andre bøger til ham, og han skulle være klædt lidt pænere på end vi andre. Når der var skolebal, købte mor hvide handsker til ham. Ligesådan gemte hun det pæneste papir til at pakke hans madpakke ind i. Mine andre brødre fik såmænd tit en avis omkring mellemfatterne.

Da min bror blev ældre, ved jeg, han sagde til min far:

- Den største synd, du har gjort mod mig, er, at jeg skulle gå dér.

Og det har jeg taget til mig. Far gjorde det jo, for at han kunne få en uddannelse. Han tog også sin præliminæreksamen og kom i lære på kontor. Fem år stod han i lære og gik på skole om aftenen. Han var også rød og stod i H.K., og det fortalte hans mester de steder, han søgte arbejde. Dengang var der ikke ret mange i forretninger og på kontorer, der var organiserede, så han var for rød at få ind på et kontor. H.K. var ikke velset. Da han havde gået arbejdsløs et halvt år, rejste

han til Canada. Han kunne ikke blive ved med at være her.

Hvordan klarede I at dele skolebøger?

Vi tog dem med ned i skolegården. Vi måtte ikke gå over til hinanden, men det var et plankeværk, vi kunne række bøgerne over. Der var mange børn, der delte bøger med hinanden.

Var I adskilt, piger og drenge?

Ja, i klassen var vi kun piger, og vi måtte sandelig ikke lege i samme gård som drengene. Lærerne holdt øje med os, og vi måtte ikke snakke sammen eller lege med hinanden. I naturhistorie blev der hverken fortalt det ene eller det andet om menneskets tilblivelse. Det var tabu.

Hvordan lærte I så om det?

Det lærte vi da ikke. Ikke andet end hvad vi som voksne efterhånden selv fandt ud af. Der var ingen, der fortalte os noget. Jeg kan give et eksempel. Vi havde jo gymnastik i skolen, hvor vi sprang over buk. Jeg var begyndt at bløde, så jeg sagde til frøkenen:

- Jeg kan ikke forstå, jeg bløder. Jeg må have slået mig.

Så sagde frøkenen:

- Nu er du så blevet *så* stor. Og du kan sige til din mor, at enten skal du have en seddel med, eller også skal du selv sige til. Så bliver du fri for gymnastikken.

Hjemme sagde mor:

- Åh, har du nu fået det skidt.

Det var al den forklaring, jeg fik. Og det var jo in-

gen forklaring.

Hvad tænkte du så?

Det tænkte jeg ikke noget videre over. Husk på, hjemme var jeg sammen med drenge. Vi fik etagevask i køkkenet. Badeværelse havde vi jo ikke. Jeg er sikker på, at mange anede hverken det ene eller det andet, selv om vi var store familier. Dengang var det meget almindeligt med både otte, ni og ti børn i en toværelses lejlighed. Somme tider lå der tre eller fire i én seng. Jeg har aldrig skænket det en tanke - heller ikke, da mine ældre søskende fik børn. Og jeg kan ikke sige, at vi hverken har hørt eller set noget.

Vi kom ud af skolen efter konfirmationen. Da havde jeg skam hvid kjole og laksko på. Når jeg ellers som barn havde fået nyt tøj, blev der lagt en bred søm på kjolen og som regel et læg, så den kunne lægges ned. Drengene tog tøj efter hinanden, men jeg var ene pige og havde ingen at tage efter. Og ingen skulle have det efter mig. Som voksen har jeg mange gange undret mig over, hvordan mor fik det tøj til mig, hun gjorde. Når far kom hjem med pengene, betalte mor regningerne, og så skulle resten slå til. Til tøjet måtte hun spare af den smule, der var tilbage.

Måtte du aflevere lønnen fra din budplads hjemme?

Pengene skulle jeg gemme til tøj. Og hvad jeg fik i drikkepenge, måtte jeg bruge. Det var enører og toører. En dame, jeg kom til med kaffe og smør, sagde altid:

- Du får ingen drikkepenge, men bare vent, så skal du få en pæn konfirmationsgave.

Jeg havde tænkt, at hun bare ville slå det hen, men

hun holdt ord og gav mig en guldring. Og det var meget i 1918.

Så kan jeg fortælle, at jeg også kom med kaffe og smør til en kaptajn, baron Gyldenkrone, på kasernen. Når jeg kom, var baronessen tit selv i køkkenet. Hun kunne godt stå og pudse sølvtøj, bage eller sådan noget. Om vinteren skulle jeg sætte mig hen ved komfuret, og så fik jeg kaffe, en småkage og altid drikkepenge. I den anden ende af bygningen boede en almindelig officiant. Når jeg kom dér med varerne, tog fru en kurven, lukkede døren og gik ind med sine varer. Så kunne jeg stå udenfor. Den forskel har stået for mig hele livet. Hos hende, der var virkelig fin, skulle der altid være en femøre til mig, men hos den anden var der ikke noget. Den slags snobberi findes også i dag.

Selv at kunne vælge sit arbejde kommer sjældent på tale. Og blandt den tids arbejderkvinder i huset og i butik var normen, at man affandt sig med undertrykkelsen.

Havde du planer for, hvad du gerne ville?

Jeg ville gerne have lært at sy. Men far sagde:

- Nu har alle drengene været i lære. Du kan godt klare dig uden at lære at sy.

Så fik jeg en plads i en slagterforretning og kom til at bo dér. Jeg skulle skære pålæg og stege store fadefulde frikadeller.

Hvor lang var din arbejdsdag?

Fra om morgenen og så til butikken lukkede. Og når den var lukket, skulle vi gøre rent. Om lørdagen kunne

den blive både elleve og halvtolv om aftenen, inden vi var færdige. Søndag formiddag kunne jeg risikere, at slagteren bankede på min dør og sagde:

- Vi skal ned at lave pålæg.

Og så måtte jeg ned i kælderen og hjælpe til. Dengang havde ikke engang de store slagterforretninger kølerum, så om aftenen kørte de både med trækvogne og hestevogne til det offentlige slagtehus i Jægergårds-gade. Længere er det ikke tilbage.

Vi lavede alting selv. Pålæg, sylte og skinker.

Var det tungt arbejde?

Det kan man vel godt sige. Når vi havde kogt pålæg, skulle jeg hjælpe slagteren med at bære suppen ud i gården og smide den ned i kloakken.

Var du i fagforening?

Det var ikke så almindeligt for sådan nogen som os at være i fagforening dengang, så det var jeg ikke.

Da jeg var en godt 16 år, blev jeg ung pige i huset hos en prokurist på maskinfabrikken Frichs. Der boede jeg på et loftsværelse med et lille firkantet vindue.

Når jeg havde serveret middagen, skulle jeg gå ind til bordet med min tallerken. Så øste fru en op til mig. Morgenmaden smurte hun også, og så skulle jeg gå ind at hente den. Det var rugbrød og kun et halvt stykke franskbrød. Somme tider ville jeg ikke have alt det rugbrød, og så smed jeg det i skraldespanden. Engang opdagede hun det, og så begyndte hun at låse spise-kammerdøren. Hun fandt på at spørge, om jeg havde været ude at skære af brødet.

- Nej, så sulten er jeg alligevel ikke, svarede jeg.

Hvornår begyndte din arbejdsdag?

Jeg mødte klokken syv om morgenen, for manden skulle på kontoret og drengen i skole. Og så skulle vi gerne gøre rent, lave middagsmad og siden aftensmad. Når der var spist, ordnede jeg det hele. Og klokken ni skulle jeg give dem kaffe. Jeg havde kun to aftener om ugen, hvor jeg ikke behøvede det.

Vi havde fri én eftermiddag om ugen - efter middagsmaden. Når man kom næste dag, så stod hele opvasken. Ligesom efter min frisøndag. Det kunne man byde en pige dengang.

Hvor længe var du dér?

Vel et års tid. Vi var jo ikke vant til sådan at rende af pladsen.

Det var en fireværelses lejlighed med to trapper. Soveværelset, der var hvidlakeret, skulle vaskes af hver ugedag, og fruene kunne godt finde på - hun var officersdatter - at kravle ind under sengen og mærke efter, om lamellerne var tørret af.

Hun var hysterisk med at gøre rent. Tæppet inde i stuen f.eks. skulle gøres rent med børste. Der var ikke støvsuger, så vi lå på knæ og børstede. Bagefter skulle man tage kanten rundt på fodlisterne. Alle møbler skulle også børstes, og så skulle vi pudse vinduer - store karnapvinduer.

Hver ugedag skurede vi køkkenet - køkkenbord, grydeskeer og det hele. Alt skulle skures, så I kan tro, jeg har lært at gøre rent.

Hvordan med vasken?

Jeg skulle hjælpe vaskepigen, og det var jo på gammel-

dags manér med vaskebræt og med at koge tøjet i gruekedlen. Mit tøj måtte først blive vasket til sidst - i det vand, deres var vasket i.

Vi vaskede én gang om måneden. Dengang brugte man kun at lægge rent på sengene én gang om måneden. Undertøj skiftede vi én gang om ugen. Men det var vi jo født op med allesammen.

Hvad lavede du i fritiden?

Man havde ikke megen frihed, så det var kun, når lærlingeforeningen lavede bal eller sådan noget om lørdagen og søndagen, at man lærte nogle at kende. De lavede gerne et par fester i løbet af vinteren, og D.S.U. havde også noget. Det var den eneste måde, vi kunne komme ud på. Jeg fulgtes med pigen, der havde plads nedenunder, og vi gik også til nogle møder og foredrag i D.S.U. Vi havde ingen penge, men i Risskov var der en tribune, hvor der tit var nogle, der optrådte. Det kunne vi gå ud at høre. I Friheden var der hver søndag eftermiddag et stort hornorkester, og dér kunne vi også gå ud. Havde vi penge, kunne vi sætte os ved bordene og nyde et eller andet. Vi gik frem og tilbage, for der var ikke til sporvognen.

Hvad brugte du lønnen til?

Den skulle jeg have tøj for. Det kunne ikke hjælpe, jeg gik hjem til far og bad om penge. Jeg måtte klæde mig selv. Og jeg har klaret mig.

Mens Grethe havde plads i huset, traf hun sin første mand, Eluf Johansson. Han blev udlært som former på Frichs støberi, men fyret tre måneder efter læretidens udløb. Grethe var på det tidspunkt gravid, og da hun

ikke forventede hjælp hjemmefra, rejste hun med manden til København, hvor han skulle ind som soldat. Grethe tog plads i en slagterforretning.

For en ugift mor kan arbejdsbyrden være så stor og forholdene så usle, at det ikke alene tærer på hende selv, men også går ud over barnets livsbetingelser.

Kunne du godt klare arbejdet?

Det skulle jeg jo. Det havde jeg lært hele livet igennem.

Det var nogle meget forstående folk, unge folk, jeg var hos. Konen sagde, at så længe jeg kunne klare det, skulle jeg bare blive ved. Men jeg havde ikke været der mere end et par måneder, så blev min mand syg af tuberkulose. Han kom på militærhospital og bagefter på sanatorium. Så skulle jeg klare mig selv.

Jeg fødte på Rigshospitalet og måtte igennem en stor operation efter fødslen. Professoren sagde, at jeg skulle tage hjem og helst lade være med at bestille noget.

- Det kan jeg ikke, sagde jeg. Jeg skal klare mig selv.

Igennem en sygeplejerske fik jeg plads hos en præst på Lolland. Han var gammel og stod for at skulle afskediges, så jeg kunne kun være der fra maj til nytår. Det var en stor præstegård med 16 værelser, og jeg var ene pige. Selv boede jeg på et værelse uden kakkelovn.

Hvordan kunne du passe dit barn, samtidig med at du skulle arbejde?

Det måtte gå, som det bedst kunne. Jeg tog ham med

ned og satte ham i køkkenet.

Der var meget at se til med at lave mad, vaske tøj og gøre rent. Vi havde et dagligt ritual med at skure gulve her og der og alle vegne. Kom der nogen, skulle vi bage og gøre ved. Om sommeren var alle børnene hjemme - også fra Amerika. Vi havde vel et halvthundrede mennesker i de sommermåneder. Svigerdøtrene var søde nok til at hjælpe med at dække bord og sådan noget. Men de gik ikke og rodede i køkkenet. Det var jeg ene om. I den tid havde jeg ingen frihed. Jeg var kun inde i Nakskov én gang i det halve år, jeg var der.

Hvordan trivedes dit barn?

Han var ikke ret stor, og jeg var inde på Rigshospitalet med ham. Han var syg hele barndommen, og jeg vejede ikke hundrede pund. Senere døde han af tuberkulose.

Manden blev erklæret rask og udskrevet fra sanatoriet, og Grethe og han blev gift i 1922 og rejste tilbage til Århus. De boede forskellige steder i midtbyen. Efter at have haft arbejde i Århus kom manden på Frederiksværk Stålvalseværk. Grethe arbejdede hjemme.

Manden blev atter syg og indlagt, og han blev tilkendt erstatning fra militæret. Af den skulle familien forsørge sig. Mens manden var på sanatorium, fødte Grethe en datter. Hun døde tre år gammel af tuberkulose. Hurtigt efter fik de en dreng. Mandens sygdom var taget til, og han døde i 1928.

Viljen til at klare sig og udholde forhold, der nedbryder helbredet, kan forbinde sig med traditioner for fagligt fællesskab.

Jeg var nødt til at gå ned og se, om jeg kunne få noget af Hjælpekassen. Og da jeg ikke kunne det, måtte jeg selv tage fat. Jeg havde en bekendt nede på telegrafens, der sagde, at jeg kunne komme dér og gøre rent. Da jeg begyndte, mødte vi fra seks om morgenen til otte og var der hveranden søndag. Vi fik en krone i timen, og det var en stor løn, for de, der arbejdede på skolerne, fik 65 øre i timen. Arbejdet var delt op: så og så lang tid tager det at gøre de forskellige dele rent. Det var med at lystre parolen. Men gåpåmod har jeg altid haft. Jeg har aldrig givet op.

På den anden side af gaden, hvor jeg boede, var der et kontor, og de sendte bud over, om jeg ville have noget rengøring dér. Så tog jeg det. Flere kom og tilbød mig et ekstra job i private hjem med at lave mad. Det måtte jeg så også tage.

Havde I problemer med lønnen på telegrafens?

Den første gang vi forlangte mere i løn - to øre mere i timen - var vi lige ved at komme i strejke. Direktøren kaldte os op og sagde, at nu fik vi de her to øre mere i timen, for de kunne ikke have, at staten strejkede. Vi var endda ikke statsansatte, men stod i Kvindeligt Arbejderforbund.

Så gik der en tid, og krigen kom. Vi ville igen have mere i løn, men så kom et rengøringsselskab og tog arbejdet. Jeg blev flyttet over, hvor politiet havde kontorer. Dér skulle jeg gøre nogle stykker rent. Det var jo under krigen, og jeg var godt klar over, at der var ugler i mosen. Så efter tre måneder blev jeg flyttet over til vagten i Securitas. Dér gik jeg i 23 år. Jeg mødte klokken fem og lavede kaffe til vægterne. Derudover havde jeg et par kontorer at gøre rent, og så skulle jeg vaske det hele op efter morgenmaden.

I efteråret 1944 spurgte inspektøren på vagten, om jeg ville hjælpe en hr. Knudsen på Åboulevarden med at lave mad. Der skulle stå noget mad hele tiden, og jeg skulle ikke bryde mig om, at der kom forskellige og spiste. Det gjorde jeg resten af krigen. Jeg havde opdaget, at der lå våben, men holdt jo mund. Da freden kom, fik jeg at vide, at det var en katolsk sabotør, jeg havde lavet mad hos. Inspektøren spurgte, om jeg ville have et armbind. For det, jeg havde gjort, hjalp jo også. Men jeg sagde:

- Jeg har gjort det for at gøre de unge mennesker gavn. Jeg skal ikke have noget.

Kom der mere arbejde til?

Jeg passede lageret for rengøringsselskabet hver dag til henimod klokken 14. Jeg målte materialer ud og pakkede selv skurepulver og saltsyre i dåser. Og så kom folk og fik udleveret, hvad de skulle bruge. I begyndelsen var vi kun nogle og tyve i selskabet, men efterhånden blev der mange over hele byen, så det var store portioner, jeg havde med at gøre. Når jeg havde udleveret varer og fik varer hjem, skulle det noteres, og hver måned gjorde jeg regnskabet op. Og det skulle passe.

En dag under krigen var jeg nede at tælle op. Der stod nogle kolber med noget, der skulle blandes i terpentintin. En boneklods kom i vejen, og en glaskolbe gik i stykker. Jeg mærkede, at det sved, men så var jeg fuldstændig væk. En af vore assistenter fandt mig og fik slæbt mig ud og kørt til hospitalet - efter hvad de andre har fortalt mig. De var ved at tro, at jeg havde forsøgt at begå selvmord, indtil jeg kom så meget til mig selv, at jeg kunne forklare, at kolben var gået i stykker, og at jeg havde nået at samle stumperne op.

Og tænk sig, der var ingen vinduer. Sådanne forhold kunne ikke finde sted i dag.

Jeg fortsatte på lageret en tid, men så blev det for meget, og jeg holdt op.

Ændrede rengøringsmidlerne sig?

Da jeg begyndte, var det med brun sæbe til gulvvask. Og under krigen lappede vi selv gulvkludene, for de kunne ikke skaffes. Bonevokset var elendigt, og vi måtte ligge på knæ og gnide det ind. Derefter brugte vi boneklods. Først efter krigen fik vi maskiner. Til hovedrengøring af vinduer og døre havde vi salmiakspiritus og brun sæbe i vandet. Under krigen havde vi kun 5% sæbe. Det var noget frygteligt noget at gøre rent i. Efter krigen blev materialerne bedre. I dag har de også vogne til at sætte spandene på. Men der bliver ikke vasket gulv som før i tiden.

Fik I sygdomme af arbejdet?

- Mine hænder kunne ikke tåle salmiak- og sæbevandet. Jeg fik eksem. Doktoren sagde, jeg skulle holde op.
 - Jamen, jeg skal jo tjene penge, sagde jeg til ham.Jeg var da nødt til at blive ved.

Vi gik og arbejdede i gennemtræk, så mange blev forkølede, og jeg har altid haft let til blærebetændelse. Siden jeg var tyve år har jeg også døjet med dårlige ben med åreknuder og årebetændelse. Dengang skulle man hvile dårlige ben, i dag skal man gå. Jeg svøbte dem i elastikbind, men gik da på arbejde alligevel. Vi skulle jo tjene til føden, og der var ingen hjælp at få.

Hvornår kom du i fagforening?

Dengang jeg startede på telegrafene, sagde de:

- Her er vi jo i fagforening.

Jeg kom ind i Kvindeligt Arbejderforbund i 1930 og har stået der siden.

Havde du nogle tillidshverv?

På telegrafene havde jeg været tillidsmand i 12 år. I 1947 blev jeg valgt til fagforeningsbestyrelsen. Nogle år forinden var vi efterhånden blevet så mange i rengørings-selskabet, at vi dannede en klub. Jeg var tillidskvinde og formand for klubben igennem tyve år. Jeg har også prøvet at være ude at måle op, dengang rengørings-selskaberne ville skære ned og lave om på arbejdspladserne. Men det blev taget fra mig, fordi jeg gav arbejderne - altså mine egne kammerater - for god tid. Så kunne selskabet jo ikke underbyde de andre.

Da det stod på, sagde inspektøren på vagten:

- Der er ingen, der skal røre Dem, for vi har aldrig haft nogen, der har gået og gjort rent på vores nattevagt så mange år i træk. Og vi har aldrig haft vrøvl hverken på den ene eller anden måde.

En morgen, da inspektrixen fra rengørings-selskabet kom, tog vi en ordentlig dyst. Så sagde jeg:

- Har I nogle klager? Inspektøren her har ingen. Han siger, at jeg skal have lov at gå her lige så længe, jeg vil, uden at I kan røre mig.

Det passede ikke rengørings-selskabet, at de ikke måtte skære mig ned, når de kunne skære andre ned. Hvert nytår fik jeg gratiale. Det blev taget fra mig, da der kom en ny inspektør. Sådan blev det også med flere småting.

Hvad bestod dit faglige arbejde i?

Jeg måtte døje med, at pigerne ikke altid kunne se, at de skulle være i fagforening. Jeg fik lønningslisterne, så jeg kunne følge med i, hvor mange nye der kom. Så skrev jeg til fagforeningen, at de skulle indmeldes. Og når der var klubmøder, skrev vi til dem. Men mange af dem kunne ikke indse, at det var nødvendigt at stå i fagforening. De sagde:

- Jamen, vi har kun taget arbejde, fordi vi har en søn eller datter, der skal læse. Og når der er gået et år eller to, så er vi færdige.

- Jeg skal have sølvbryllup, og det skal jeg tjene penge til. Derefter vil jeg ikke arbejde mere, sagde andre.

Men mange blev jo ved alligevel. De troede, de kunne undgå fagforeningen.

Hvad gjorde du for at få dem i fagforening?

Jeg gik op på fagforeningskontoret og gav dem lister over så og så mange, der skulle meldes ind. Og da der var gået nogle år, fik vi lavet det sådan, at fagforeningskontingentet blev trukket fra på lønningssedlen. I dag undgår de ikke fagforeningen.

Efter krigen fandt de inden for rengøringssekskabet på, at vi skulle have et samarbejdsudvalg med repræsentanter fra hele landet. Rengøringssekskabet indkaldte til møde for alle ansatte i Århus, og jeg fik flest stemmer. På møderne i København hørte man om forskellige arbejdspladser og lærte meget.

Da rengøringssekskabet ville have, vi skulle arbejde på akkord, havde vi en diskussion. Der var et par københavnere, der holdt med mig i, at det var noget møg at få indført akkord, og det viser sig jo i dag, at de ingen tid har at gøre rent i.

I 1937 var Grethes ældste dreng død af tuberkulose. Samme år var hun blevet gift med murerarbejdsmand Søren K. Jensen. De boede i Frederiks Allé og fik her en søn. Senere flyttede de til Sct. Markus Kirkeplads.

Inden for arbejderne faglige og politiske organisationer er oppositioner historiske realiteter. Striden kan stå om deres ret til overhovedet at komme til orde.

Hvordan fik du tid til det faglige arbejde?

Når jeg var på lageret, kom de bare ned til mig, og hvis der var noget, kunne jeg gå. Inspektøren var meget tolerant. Dengang var det jo ikke som i dag, hvor medlemmer af samarbejdsudvalget får ekstra timer til at gøre arbejdet i.

Alt kontorarbejde og møderne havde jeg hjemme i lejligheden. Der kunne komme nogle klokken 21 om aftenen, som skulle snakke. Eller når vi sad og spiste.

Desuden gik jeg på arbejderskole fire vintre i træk og på AOF-kurser. Jeg har også været på højskole i Hadsten og på arbejderhøjskolen i Roskilde, skønt jeg havde mit arbejde og mit hjem at passe. Man skulle jo dygtiggøre sig.

Hvem tog sig af børnene?

Til sidst, da jeg begyndte at rejse, var der kun den yngste hjemme. Han var såmænd ikke mere end en halv snes år. Han og min mand klarede det selv. I begyndelsen, da jeg var på telegrafens var den ældste på sanatorium, og den bette blev passet hos min mor. Så måtte jeg hjælpe hende til gengæld, for hun var ikke rask. Hun havde sukkersyge. Så jeg måtte pudse vinduer,

vaske tøj og gulv for hende.

Var der ikke mulighed for at få den yngste i børnehaven?

Jeg gik om på Asylet for at få ham passet dér. Man skulle betale, men ikke ret meget. De kunne ikke have ham. Så han skulle op i vuggestuen i Tunøgade. Dér sagde jeg, at jeg ikke havde arbejde hver dag, så jeg kunne ikke passe at betale det.

Da den ældste skulle i skole og kom hjem fra sanatoriet, fik vi ung pige. Hun var god nok ved børnene, men kunne ikke passe tiden om morgenen. Så drengen kom tit for sent i skole. Jeg skulle betale hendes løn ud af det, jeg tjente på telegrafene, og vi skulle også have noget at spise. Så holdt vi op med at have ung pige.

Den yngste var meget tit syg. Han var ikke mere end en to-tre år, da begyndte han med bronkitis. Så lå han alene. Vi satte noget mad til ham, og den næstældste tog sig af ham, når jeg ikke var hjemme. De har været vant til at klare sig selv. Man er jo født op med, at arbejdet skal passes først. Det kunne ikke hjælpe, at man snød sig fra det.

Jeg gik altid først om morgenen. Men jeg kom aldrig hjem, uden at sengene var redt, og manden havde også altid vasket op efter os. Var jeg ikke hjemme, havde jeg somme tider lavet mad til flere dage. Af og til listede han og den yngste også ud at spise.

Hvornår fik du gjort rent og vasket tøj?

Jeg har mange gange gået og tørret støv af, inden jeg gik i seng om aftenen. Der var altid rent.

Storvask vaskede jeg altid lørdag og søndag. Til at begynde med var det med gruekedel og vaskebrædt.

Senere kunne man få en vugge, og efterhånden kunne man så låne en Ferm. Vi havde kun vaskehuset én gang om måneden, så børnetøj måtte man koge oppe i køkkenet og hænge til tørre dér. Når vi havde storvask, lagde vi tøjet i blød om aftenen, og dagen efter kogte vi det to gange. Mange gange har jeg måttet skure mureretøjet og skjorterne med en børste for at få det rent. Tøjet skulle slæbes fra kælderen og op på femte sal. Men det har jeg aldrig selv gjort. Når min mand eller sønnerne kom hjem, bar de det op. Jeg har haft det enestående godt på den måde. Og det var ikke fordi, min mand selv gik op i fagforening. Han tolererede, at jeg lavede så meget fagligt arbejde, og da jeg blev syg og måtte holde op, sagde han:

- Ved du hvad? Det var nu rart, dengang der kom så mange, jeg kunne slutte med.

Dét savnede han.

Før den tid var min mand blevet syg, og han døde i 1973. Allerede i 1954 blev det ham forbudt at arbejde. Han var ved at blive svagtseende. Hans sidste arbejdsplads var Midtkraft. Han var med i toppen på første sektion. Leddegigten var ved at gå i hænderne, og han kunne ikke læse en avis, men han klarede det uden at falde ned. Han arbejdede alt det, han kunne, men ville ikke være ved, at han ikke kunne se. Han *ville* blive ved, skønt øjnene svigtede.

Hvorfor ville han det?

Hvorfor er jeg selv blevet ved så længe, som jeg er? Det er fordi, vi er født op med, at vi skal klare os selv og arbejde, lige så længe vi på nogen måde kan.

Har du været med i politiske aktiviteter?

Min tid var så optaget af det faglige, at når jeg også havde mand, hjem og børn, har det været begrænset, hvad jeg har kunnet gå op i derudover. Men hvad vi lærte på studiekredse og arbejderskolen, var også i en vis grad politisk. Det kommer vi ikke udenom. Meget fagforeningsarbejde er til en vis grad også partiarbejde.

Kan du konkretisere det?

Vi kan tage situationen, hvor vi sad til møde i Fællesorganisationen, og en kommunist stod op og talte. Ret skal være ret - til tider kunne det være rigtigt nok, hvad han sagde. Men han blev gerne pebet ud. Jeg holder på, at der ikke er et parti, uden at der er noget godt i det. Vi må vel også sige, at der skal være en opposition. Det kan ikke hjælpe, der kun er én række. Sådan ser jeg på det.

Jeg er selv født op meget hårdt socialdemokratisk. Og hvor små kår vi end har haft i alle de år, jeg har været gift, så havde jeg Demokraten på kvartalsbetaling, så længe den var der. Da den holdt op, fik vi Aarhus Stiftstidende. Jeg kom til at fortælle det til fars søster, og hun sagde:

- Hvad tror du, din far ville have sagt til det?
- Jamen, nu har vi jo ingen Demokrat, og i en københavneravis kan vi ikke følge med i det herhjemme, svarede jeg hende.

Kom politiske modsætninger til udtryk i fagforeningen?

Man mærkede ikke så meget til dem, for de blev dæmpet ned. Kommunisterne døjede med at komme frem. Så kom krigen, og - vi skal jo være ærlige - da var det kommunisterne, der gjorde et stort arbejde i mod-

standsbevægelsen. Mange af dem, man i dag hører om, var interneret under krigen.

Hvordan blev modsætningerne dæmpet?

Det er meget vanskeligt at være opposition selv den dag i dag. Jeg har nogle gange fået det at mærke. Når jeg havde sagt et eller andet hårdt, så sagde kasseren, som selv var socialdemokrat:

- Grethe, hvor hører du hjemme?

- Jamen, det her er en fagforening. Det er ikke partipolitik, sagde jeg. Den mening har jeg, uanset den falder i dårlig jord hos dem, der sidder på posterne. Det er som i et selskab, hvor én siger noget, som de andre synes er helt forkert, så *er* man forkert.

Jeg havde en onkel, der var malersvend og socialdemokrat. Han startede for sig selv, og så måtte min morster pludselig ikke længere handle i Brugsen og i mejeriet Enigheden, der lå på den anden side af gaden, hvor de boede. Engang kom en anden onkel på besøg. Han var ved B & W og var meget hård socialdemokrat. Vi var samlet, og de kom i diskussion. Så sagde jeg:

- Lad os være enige om, at vi har politisk mening efter vores levebrød.

Onkel, der var blevet mester, måtte indrømme, at det var rigtigt. Han så anderledes på tingene, dengang han var malersvend.

Hvad fik dig til gå ind for Socialdemokratiet?

Det kom jo i ens barndom. I må huske på Peter Sabroe. Ham blev der set op til i de fleste arbejderfamilier, og de havde hans billede til at hænge. Når vi tænker på Sabroe, er det, hvordan han sørgede for børnene. Det var ikke bare dem på børnehjem, men også dem på

fabrik.

Sådan var socialdemokraterne - vi forbedrede forholdene. Det var også dem, der havde heppet op i ungdomsforeningerne.

Har religionen betydet noget for dig?

Jeg går ikke hårdt op i religion. Og jeg går ikke i kirke. Men der er vel trods alt en vis mening med livet. Mine børn er døbt og konfirmeret, og jeg har haft en præst, når de døde. Der er ingen, der ved, hvad der sker, når vi er døde. Jeg tror ikke, at nogen af os bliver budt mere, end at vi har så megen selvstændighed, at vi kan klare det.

Hvor længe klarede du det selv?

Efter vi på vagten havde fået den nye inspektør, blev jeg syg og måtte holde op. Det var i foråret 1965. Jeg havde en diskusprolaps og gik jo med dårlige ben. De var ikke blevet bedre af, at jeg havde måttet arbejde alle de år.

Har du som pensionist holdt kontakt med fagforeningen?

I mange år råbte jeg højt om, at vi legatmedlemmer inden for Kvindeligt Arbejderforbund skulle have vores egen lille klub. Nogle har måske syntes, at det var provokerende, at jeg til vores julesammenkomster, når vi sad og hyggede os, stod op og sagde:

- Tak fordi I vil samle os gamle. Men nu vil vi også have en klub.

Og i 1982 nåede vi så langt at få veteranklubben oprettet.

Snakker I i klubben om de forhold, I har haft?

Den er jo forholdsvis ny. Men kommer der tider, hvor vi vil snakke mere, og de forskellige virkelig vil fortælle om, hvordan de har haft det på arbejdspladserne, kan der blive en hel historie ud af det.

Metha Pedersen

I 1931 kom jeg, guldklumpen, til verden helt ude i den tavse og øde egn ved Varde. Jeg blev født i Gårde af meget fattige forældre. Min mor var syg. Min far var almindelig arbejdsmand og på den tid ofte arbejdsløs. Så det er slet ikke sikkert, at jeg var den lykke, som de måske havde håbet på.

Lægen hjalp mor over det værste - ikke bare med at føde mig, men også med al den sygdom, der lå ved siden af. Han var en meget social og human mand, doktor Andersen. Han gik ind i skabene og så efter, om der var mad. Der var overhovedet ingenting - heller ikke den dag, jeg blev født.

Hvor mange søskende var I?

Jeg var den første. Halvandet år efter kom der en søster og året efter en bror. Da jeg var 13 år, kom der tvillinger. Så blev dét lykke. Da var de kommet lidt oven på med det hele. Far var begyndt for sig selv som dræningsmester. Selv om det var et knokkelarbejde, tror jeg nok, at de fik nogle gode år.

Ikke hvornår, men af hvem man bliver født, afgør, hvilken historie man får del i.

Hvordan var forholdet til dine søskende?

Allerede da jeg var syv år, kom jeg ud i min første plads som barnepige. Min søster kom ikke så tidligt ud. Hun ville hellere lege. Jeg har altid haft lyst til at arbejde. Den forskel var vores forældre allerede tidligt opmærksomme på. Vi søskende har ikke leget meget sammen. For mens jeg var i den alder, var der ikke megen leg for mig.

Hvilket arbejde fik du som barn?

I min første plads som barnepige skulle jeg passe tre børn. Da jeg var kommet til en gårdmand med gartneri, skulle jeg samtidig luge hans grøntsager, passe høns og vande kalve, som jeg for øvrigt var bange for. Jeg skulle have 75 kr. for en sommer og fik 80. Femmeren var jeg mere glad for end for de 75.

Jeg skulle også gå i skole. Helt derude på landet gik man ikke i skole hver dag. Om sommeren kun to dage om ugen. Så snart alle de andre kunne lege, skulle jeg ned at passe unger og arbejde. Jeg længtes hjem og græd, fordi jeg skulle sove der. Alt var træls. Men jeg var det samme sted i tre år.

Syntes du, at du magtede det?

Det kan man ikke rigtigt vurdere i dag. Jeg fik ikke leget med de unger, som jeg var antaget til at passe, selv om Eske næsten var lige så gammel som jeg. Vi kunne have været legekammerater. Jeg skulle sørge for, at de fik noget mad, at den mindste blev skiftet og derudover passe det andet ved siden af.

Fra morgen til aften skulle jeg se efter dem og sørge for, at de ikke røg i ajlebeholderen. Den er aldrig sær-

lig godt dækket til. De måtte heller ikke komme over til kalvene og de andre dyr. Det var de for små til. En dag jeg var ude at rende efter dem, røg jeg selv i ajebeholderen til halsen. Det var noget så ækelt. Jeg kan lugte det ved mig selv endnu i dag, hvis jeg sådan snuser efter.

Efter dét tror jeg nok, at min far og mor blev betænkelige. Men jeg ved det ikke, for hjemme snakkede vi ikke sammen om, hvordan man havde det. Det gjorde man ikke dengang. I hvert fald havde der været nogle hos far og mor og spurgt, om jeg ikke kunne komme derhen. Det var i Lindbjerg et stykke vej hjemmefra. Jeg kan huske, min far sagde:

- Hvis hun kun skal hjælpe din kone med nogle ting og gå til hånde i haven, må du godt få hende. Det skal ikke være sådan, at hun skal ud at arbejde i marken igen.

Dér kom jeg så over. Jeg var blevet det ældre, og så skulle jeg gå i skole tre halve dage om ugen i stedet for to. Ved siden af skulle jeg selvfølgelig hjælpe damen. Da hun en af de første dage satte mig til at rive ude i haven under nogle æble- og pæretræer, gjorde jeg det ikke ordentligt. Rillerne fulgte ikke hinanden. Det måtte jeg gøre om. Jeg blev ked af det, og kørte hjem. Det var så urimeligt, at jeg skulle rive på den måde. Hjemme fik jeg at vide, at man render ikke af pladsen. For hårde var far og mor trods alt. Jeg blev jaget derover igen, satte mig ud på wc'et og græd. Det var ikke med træk og slip, men et bræt med hul i. Jeg blev hentet, for jeg skulle ikke sidde dér, men arbejde.

Jeg kunne gå ud at skrælle kartofler. Det var også i orden, for det havde jeg lært hjemmefra. En hel spand fuld skulle der til. Damen dér var meget proper. Tingene skulle gøres ordentligt. Hun sagde til mig, at når jeg skar kartoflerne midt over, skulle de rundes

pænt af. Jeg var kun de her 10 år. Så kommer den voksne søn og stiller sig op for at kontrollere mig. Han jager en arm ned i spanden og får ved en kartoffel, der ikke er rundet af. Vi stod ude i malkemaskinrummet. Han tager dén spandfuld og hælder ud foran grisene og kommer med en ny. Så kunne jeg skrælle om. *Det* kunne jeg næsten ikke holde ud. Men jeg havde jo én gang prøvet at være hjemme at klage, så det gjorde jeg ikke igen. Om aftenen skulle jeg hjælpe med at hente kørne. Så sagde jeg - og det er nok den første protest i mit liv:

- Det vil jeg ikke. For far har sagt, at det skulle jeg ikke.

Jeg var Gud hjælpe mig så ræd for de kør, men jeg skulle gå med.

Efterhånden groede sagerne op ude på marken. Der stod gulerødder til almindelig husholdning og til foderbrug - otte rækker. Ja, der er nogle ting, der har sat sig i min bevidsthed, kan I høre. De otte rækker var så lange, at jeg ikke kunne se fra den ene ende til den anden. Jeg skulle ligge ned og luge dem, for de skulle stå én for én. Jeg lå og tudede i de rækker og kunne ingen ende se på det. Kun når der blev vinket til middag, skulle jeg komme hjem. Men så fik jeg hjælp af nogle, der gik ovre på en herregård. Tre karle og en pige kom over og lugede rækkerne igennem, så vi blev færdige. Da jeg kom hjem og skulle svare på, hvor langt vi var, sagde jeg:

- De har hjulpet mig, og vi er færdige.

Dén hjælp måtte man ikke få. Jeg skulle over i rækkerne igen, for det bestemte de bare. Sådanne forhold fik man som tiårig. I skal også vide, at hver søndag formiddag skulle gangen og køkkenet vaskes i skummetmælk. Det var søndagsarbejde - noget let noget. Hver lørdag skulle de røde mursten på gårdspladsen og den

grå sokkel på huset skures med knofedt, og der skulle rives lige så fint som omme mellem æbletræerne.

Men det kom da dertil, at det blev mine forældre for meget. I haven havde vi luget op og ned langs nogle flotte blomster. Jeg tænkte, at så flotte blomster havde vi aldrig set derhjemme. Så jeg plukkede en buket og tog med hjem til mor om aftenen. Samme aften kom de og sagde, at jeg havde hugget nogle blomster, og det måtte man ikke. Dét blev for meget for min far og mor, så de sagde:

- Det er i orden. Hun bliver hjemme.

Hvordan var din skoletid?

Den var skøn, for jeg havde en lærer, der var god ved mig. Og han var god ved mine søskende. Der var dage, hvor han var særlig opmærksom. Jeg tror, han kunne føle, når vi var pressede. Når man er arbejderbarn i en lille by og bor op og ned ad store gårdmænd og mejeribestyrere og den slags, så er der ingen, der vil komme sammen med én.

Engang som otteårig sagde jeg til min mor:

- Hvis jeg nu får min nye kjole på i skole, tror du så ikke, at Kis - det var mejeribestyrerens datter - inviterer mig til sin fødselsdag?

Men skolen var jeg glad for. Jeg kunne sagtens følge med både i skrivning og regning. Der var ingen problemer med det. Så kom jeg til Ølgod på realskole. Og det gik også godt derovre.

Leveregler for tre generationer af arbejdere fra landet kan afspejle samfundsmæssige ændringer.

Har du kendt dine bedsteforældre?

Far var ikke andet end fire-fem år, da bedstemor døde. De var 11 børn. Nogle år efter giftede min bedstefar sig med min stedbedstemor, som også havde 11 børn. Hendes var noget ældre. Når de spiste, måtte min far og hans søskende sidde henne i hjørnet, og de andre smed ben hen til dem. Så kunne de gnave dem af - ligesom en flok hunde. Det *er* rigtigt. Længere væk er det ikke.

Min stedbedstemor har jeg kendt. Hun var ikke rar. Hun jagede mig altid:

- Gå ud og red dit hår. Puds dine sko. Ryd nu op. Sæt støvlerne på plads.

Hun var aldrig som min mormor. Hende var der varme ved - trods fattigdom. Det var skønt at kravle op i hendes og bedstefars gamle seng og lægge sig imellem dem.

Kom du på ferie hos dem ?

De boede i Tistrup. Lige meget hvornår vi kom, var der altid tid til os. Bedstefar kunne godt lide at gå op på afholdshotellet og spille sprøjte, som de kaldte det. Når vi tre unger kom med toget, gik vi altid op til bedstemor og fik at vide, hvor bedstefar sad. Vi var ikke mere end lige kommet hen til ham, så fik han kortene smidt, og det gik hjemad til den lille bitte stue. Så var der hygge og stemning. Bedstefar kunne altid tage en tre unger på knæene. Og bedstemor gik så og vimsede rundt. Hun var dejlig at komme til, selv om der var langt ind til hende, for hun havde mange skørter på. Det spændende til jul var ikke julegaverne, men om bedstefar og bedstemor kom. De hørte til. Men fattigt har de haft det.

Hvilket arbejde har din bedstefar haft?

Han var almindelig arbejdsmand. Han og bedstemor har haft hoveriarbejde på Lunderupgård under Nørholm. Så og så mange timer om året skulle de ud og beplante herregårdens jorde.

Bedstefar fortalte om gamle dage. Hvordan det var. Og det var ikke ret meget anderledes end det, jeg har prøvet at fortælle om. Det drejede sig for dem faktisk kun om at arbejde og at overleve. Der var ikke til mere end lige at holde kludene på sig og holde sig i live.

I mit hjem var der selvfølgelig rationering, når vi fik kød. En frikadelle og en halv karbonade, og så kunne vi spise kartofler for resten. I det daglige kan jeg ikke huske ret meget andet, end at vi altid fik to retter mad. Selvfølgelig fik vi tit grød. Hvis mor havde nogle rester, skulle vi have pandemad. Det kunne jeg ikke døje, men jeg kunne dog spise det. De to andre kunne slet ikke døje det. De måtte så sidde en hel dag for at få det skovlet ned. Jeg siger »skovlet ned«, for det blev så tykt og stivt. Men de fik ikke andet, før de havde spist det. Man fik også nogle gange frokostpølser, som man flækkede og stegte på panden. Men jeg er aldrig gået sulten i seng. Så gammel er jeg lige godt ikke. Vi har *altid* fået nok.

Kunne dine bedsteforældre også spise sig mætte?

Ja, det kunne de. Vi mærkede ikke til andet i hvert fald. Men sparsommelige var de. Der er jo nogle, der kan få meget ud af lidt, og den kunst kunne min bedstemor. Ellers strikkede hun strømper til os - lange, som kløede lidt.

Men det værste var næsten de forbaskede bukser med lodden vrang, og så var de brune. Min søster og jeg havde set, at man godt kunne få dem i lyserødt. Men nej, det kunne der ikke være tale om. Brunt var

godt nok. De andre skulle måske vaskes hver dag, ikke? Hygiejnen var ikke helt den samme som i dag.

Hvordan var den?

Selvfølgelig skulle vi vaske os. Men man vaskede ikke tøj dengang, som man gør i dag. Og sådan noget som at holde sine tænder, var der ikke råd til. Der var heller ikke nogen social tandpleje, så mange af os måtte skifte tænder som 14-årige. Det gjorde jeg blandt andet. At det gik sådan, har at gøre med kosten under opvæksten. Selv om man er blevet mæt, har man ikke fået de nødvendige vitaminer og proteiner. Min bror Ejnar fik børnelammelse som treårig. Da han var færdig med at stå i lære som urmager, begyndte han at sørge for, at tvillingernes tænder blev holdt. Han syntes ikke, at det kunne være rigtigt, at de også skulle af med dem.

Sådan havde vi det hjemme med hinanden som søskende. Vi kunne komme højt op, men var der nogen imod os, var vi enige. Det har vi lært af vores far og mor. Det er det bedste, man kan sige om dem. Selvfølgelig siger jeg i dag: »Kræv din ret og gør din pligt«. Men det lærte jeg ikke hjemme.

Hvordan lød det hjemme?

Gør din pligt. Så kan du måske kræve din ret. I dag er det modsat for mig.

Havde dine forældre andre af den slags opdragelsesprincipper?

Jeg vil ikke sige, at jeg har fået mange tærsk. Men hænderne sad da løst, hvis det, man gjorde, ikke lige passede de voksne. Så vi har fået nogle lussinger.

Jeg kan huske den allerværste gang, jeg fik klø. Det var jo aldrig rart at være den ældste. Så skulle man også være den klogeste. Midtersøskende kan være noget så drillesyge, for de har et kompleks i forhold til, hverken at være store eller små. Min lillesøster var noget fanden i voldsk nogle gange, så jeg har nok hakket til hende. Det blev for meget for mor, og jeg skulle selv gå op på loftet og finde min brors seler. Dem skulle jeg så have et par rap af. Det værste var ikke, at jeg skulle have rappene, men at jeg selv skulle gå op at finde selerne. Jeg måtte derop to gange, for jeg lod, som om jeg ikke kunne finde dem.

Far var striks i det. Det har nok været på grund af arbejdsbyrden. Men til jul og til højtiderne slappede vi af. Og da vi så kom hjemmefra og fik vores eget, havde vi glæde ved at opleve, at de kunne lide at komme ud til os. Vi fik det kammeratlig, selv om det var ens forældre. Men vi kom aldrig helt tæt på hinanden. Det er nok på grund af deres hårde arbejdsliv, mens vi var små.

Min opdragelse var jo meget diktatorisk. Det hele har været fastlagt, mere end man måske syntes godt var. Der var aldrig nogen, der spurgte:

- Hvad har du lyst til? Hvilken mening har du om det?

Det kan jeg ikke sige, at vi har oplevet. Det behøver ikke at være, fordi vi har haft nogle hårde forældre, for sådan var tingene, og det skulle man leve efter. I dag er vi mere tilbøjelige til at høre efter, hvad andre mennesker mener, og prøve at se bort fra ens egen bestemte mening. Det gjorde man ikke dengang. Børn er også mere spørgende i dag. Det er dejligt.

Har religionen haft nogen betydning i din opvækst?

Hvis jeg skal sige noget om det, så må vi helt tilbage til mine bedsteforældre. Når bedstefar og bedstemor besøgte os om søndagen, gik bedstefar altid med os ind i seng og bad fadervor. Vi skulle sige det højt og folde vores hænder. Da tvillingerne kom til, kneb det for ham at gennemføre det. De ville ikke. Men vi andre var jo mere autoritetsstyret. Helt til jeg var 14 år, havde jeg en naiv tro på, at der måske var noget godt i at sige de ord, og at jeg skulle blive ved med det. Vi gik i kirke til barnedåb og begravelse og alt det. Ved siden af os lå missionshuset. Min far sagde om missionsfolkene:

- De er fandme de største farisæerer.

Men kom der én i missionshuset og talte, som mine forældre gerne ville høre, gik de efter det. Men de snakkede aldrig religion med os. Jeg vil ikke sige, at jeg er ateist nu, men jeg ved da godt, at vi ikke har en overmand over os. Lever man efter de ti bud, kan man holde sig selv ud.

I dit hjem talte I ikke sammen om religion. Tog I seksuelle spørgsmål op?

Det fungerede overhovedet ikke i mit hjem. Tilfældighederne ville, at jeg tidligt blev en stor pige. Det var allerede som tiårig. En mand i byen forblødte, og det troede jeg også, at jeg gjorde. Jeg var rædselslagen. Den nat lå jeg ved min trygge og gode bedstemor. Jeg turde ikke engang fortælle hende det. Hele natten igennem rendte jeg på wc. Så sagde hun:

- Det er også, fordi du har spist så megen grønkål. Du kunne have ladet den sidste tallerkenfuld stå.

Jeg turde ikke sige det.

Hvad gjorde du så?

Jeg brugte alt det af mit tøj, der ikke var så pænt mere, og smed det væk bagefter. Man havde jo ikke vat og den slags ting og sager. Men det gik kun til en dag, hvor mor ikke kunne forstå, at mit tøj var blevet reduceret. Først da kom jeg til at fortælle det.

Jeg anede ikke, hvad det var, og hvordan man fik børn. Det er rigtigt. Og så havde man gået op og ned ad dyr altid og dagligt set det. Jeg havde jo selv været med til at trække dyrene hen til det. I dag kan jeg simpelthen ikke forstå mig selv, som jeg var dengang. Man levede i en naiv tilværelse.

Hvad sagde din mor til dig?

Nu skulle jeg passe på, for nu kunne jeg få børn. *Hvad* jeg skulle passe på, vidste jeg ikke.

Fortalte hun dig om sin egen graviditet?

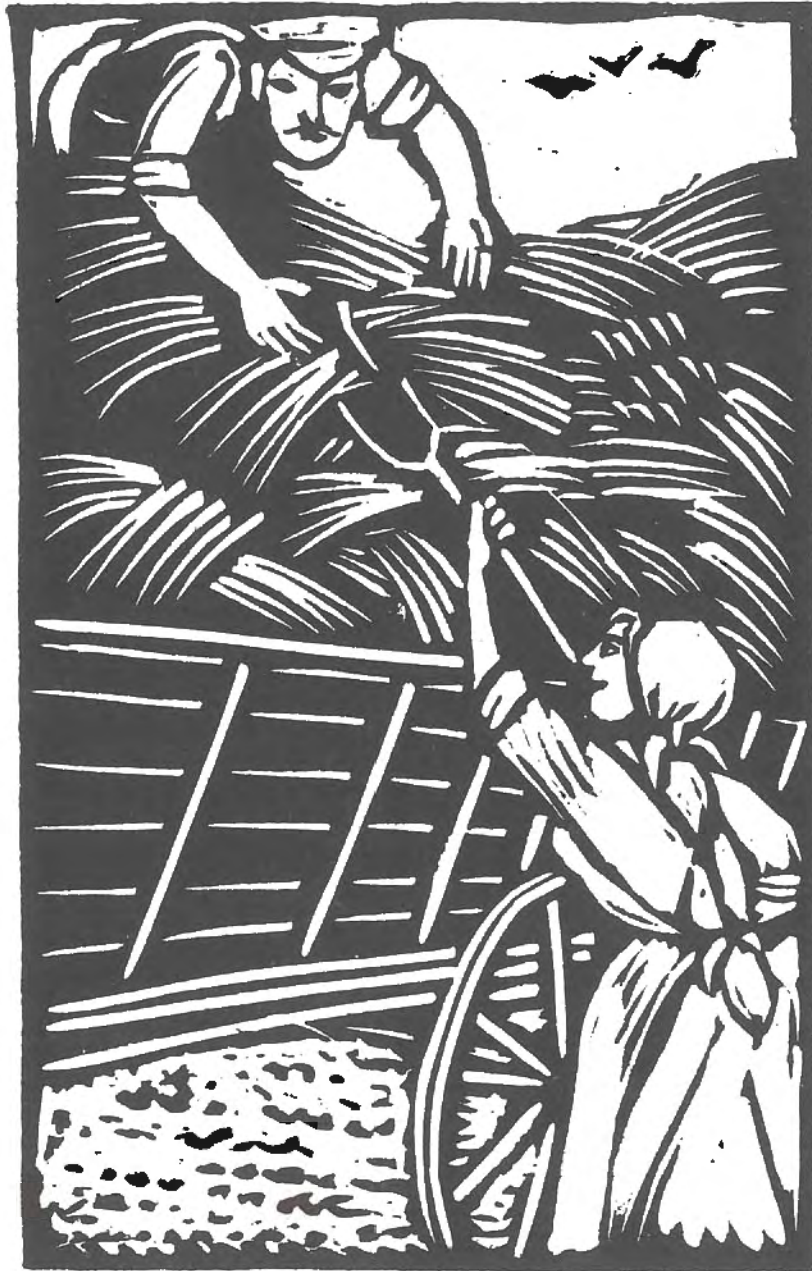
Da hun skulle have tvillingerne, syntes jeg, hun så anderledes ud. Hun var blevet tyk. Drengene blev født 16. januar, og det var først juleaften, da hun pludselig ikke kunne holde til at trave rundt om juletræet, at hun sagde, vi skulle være klar over, at nu kom der snart nogle små. Det var alt. Så I kan tro, det er en ting, jeg har taget ved lære af. Det vidste min dreng besked om, inden han kunne forstå det.

For tjenestefolk fra landet gælder, at arbejdets mængde bestemmer arbejdsdagens længde. Tjenestepigerne underlægges desuden arbejdsgiverens forsøg på opsyn i fritiden.

Jeg var ved at være ked af at arbejde, og der var ingen, der pressede mig til det. Så mit ønske var i grunden at blive lærerinde. Men det rakte fars og mors penge ikke til, for far var i mellemtiden blevet syg. Han havde fået en rygskaide, så han ikke kunne blive ved med grøftarbejdet. De købte en lille landejendom. Den var så ødelagt både med hensyn til marker og maskiner, og dyrene var så forsultede, at det blev nogle alvorligt hårde år, min far og mor fik igen.

Mit ønske blev altså ikke til noget. Men arbejde skulle vi, så jeg kom til en gård i Horne. Foruden mig var der to karle, gårdsfolkene, tre børn og en bedstemor. Jeg blev vækket en kvart over fem af den lille Hanne. Hun rendte op til mig, for forældrene havde nok ikke lyst til at stå op på det tidspunkt. Dejlig var ungen, og jeg kunne ikke lade være med at lege med hende. Vi sad og legede på klynekassen, en kasse med tørv i, man havde ved siden af komfuret. Det fik jeg kritik for. Jeg måtte ikke lege med hende. Det blev jeg sur over, for jeg syntes, det var urimeligt, når de sendte hende så tidligt op til mig. Inden klokken syv skulle jeg have skrællet kartofler til middag, kogt havregrød, redt min seng og ryddet op i stuen fra om aftenen, så jeg til tiden kunne følge karlene.

Jeg fulgte karlene hele vejen igennem. Hen på sommeren skulle vi have korn ind. Forkarlen, Ejnar, lå oppe på ladet, jeg skulle så forke negene op. Hvis jeg i dag har lidt med skulderen i den ene side, kommer det nok af alt det, man har løftet op. Marken, vi kørte hjem på, var lidt bakket, så vi væltede med læsset. Og sådan noget, der er væltet, bliver sammenfiltret - ikke til at få fra hinanden - så vi fik skæld ud, da vi kom hjem. I dag som voksen tror jeg nok, at de regnede med, at vi havde gået og fjamsset lidt. Men i hvert fald fik vi larm. Karlen var noget ældre end jeg, så det

fandt han sig ikke i. Han sagde til gårdmanden:

- Det er i orden. Bliv hjemme. Og du kan beholde Metha hjemme også. Så skal jeg hente korn til jer.

Og det gjorde han. Han hentede korn, så vi derhjemme - andenkarlen, gårdmanden, hans kone og jeg - ikke kunne følge ham. Han kørte sådan til klokken ti-halv elleve om aftenen. Køerne brølede både af sult, og fordi de skulle malkes. Det var Ejnar ligeglad med. Han var en god kammerat. Og ham sagde de altså ikke mere til. Vi fik fred!

Jeg kunne ikke lide at være der. Hveranden søndag havde jeg halv fridag. Grundlovsdag kom ind imellem, og det er jo en fridag. Så sagde de til mig ugen efter:

- Du havde jo fri grundlovsdag, så du kan ikke få fri den her søndag også.

Da bestemte jeg, det var sidste gang, jeg ville være på landet. Man fik heller ingen penge for det. Jeg skulle vist have 110 kr. om måneden. Jeg fik aldrig pengene, men skulle bede om dem hver måned. Så jeg gad ikke arbejde for de bønder mere.

Hotelparret på Tistrup Højskolehjem kendte mine bedsteforældre og forældre, og de var ved mig og spurgte, om jeg ville være i køkkenet. Jeg blev så køkkenpige.

Hvad skulle du lave?

Jeg skulle lave alt muligt. Havde vi hovedkreds-fest for Ribe Amts Gymnastikforening, var der mange mennesker. Det begyndte fredag og endte søndag aften. I den tid fik man ikke nogen særlig fritid. Men værten var selvfølgelig en flink fyr og syntes, at vi skulle have, om ikke ekstrabetaling, så en honorering for det. Jeg fik 10 cigaretter, men røg ikke. Der var jeg kun et halvt

år. Man havde aldrig fri.

Jeg kan huske, at da mødte Ejvind og jeg hinanden. Han var smedelærling lige overfor. Jeg kunne aldrig få fri, så vi kunne mødes. Jeg gik, når jeg var færdig klokken elleve om aftenen, men havde ingen nøgle, så jeg kunne lukke mig ind igen. Jeg var altså afhængig af at blive ovre ved ham til klokken syv om morgenen, når der blev lukket op.

En gang var der bal på afholdshotellet, og vi skulle jo op og danse. Jeg var færdig klokken elleve og tænkte, at nu går jeg derop. Men Gud, hvor fik jeg skæld ud for det, selv om det var i min fritid.

Hvad lavede du ellers i din fritid?

Jeg var hurtigløber, da jeg var lille. Min far var fodboldidiot, og det smittede lidt af på os også. Men dengang var det jo ikke moderne, at piger spillede fodbold, men løb og håndbold var der. Det kunne jeg lide. Jeg var ikke berømt, men berygtet i omegnen. De kunne ikke lide, når Metha fra Gårde stillede op til idrætsstævner. Jeg kunne snuppe 100-meternålene. Og det gjorde jeg. Gymnastik har jeg også gået til og været med til de stævner, man havde.

Det var, hvad vi havde at gå til. Ellers kunne man gå i biografen og se danske film. Der var ikke teater at gå til - sådan professionelt.

Læste du?

Jeg læste meget. Men det var nok mest romaner. I dag vil jeg helst læse rejsebeskrivelser. I den smule tid, man har. Det er ikke meget.

Da vi kom til Århus, spillede jeg også håndbold. Men så begyndte arbejdet, man fik venner, og sporten

kom i anden række. Jeg har forsøgt hele vejen igennem at melde mig til gymnastikkurser, men jeg når aldrig mere end at få betalt og komme første gang.

Efter Tistrup Højskolehjem blev Metha bagerdame i Siig i halvandet år. Da forældrene blev syge, tog hun hjem og passede dem et halvt år. Faderen havde diskusprolaps og moderen kronisk astma og bronkitis. Metha havde ikke opgivet tanken om uddannelse og fik ved hjælp af en onkel og tante i Esbjerg en læreplads som butikslagter dér. Hos dem fik hun også et sted at bo. Efter at være udlært blev Metha i 1952 gift med Ejvind Pedersen.

Selv om traditionerne for faglig organisering er langt stærkere i byen end på landet, er fagforeningsbevidsthed hos de ansatte selv i større forretninger ikke en selvfølge.

I 1952 var der 10% ledighed inden for smedefaget, men Ejvind fandt noget arbejde i Storring ved Galten, og vi flyttede så til Århus. Jeg skulle selvfølgelig være hjemmegående husmor. Han skulle nok forsørge mig. Det var jo traditionen, der spillede ind dér, ikke.

Vi fik et hus på Christian X's Vej, for det var ikke nemt at få lejlighed dengang. Vi havde ellers udset os den skønneste lille skråvægslejlighed, men den kunne vi ikke få, fordi vi ingen børn havde. Ejvinds løn var ikke så stor, og det begyndte at blive alvorligt, for det var ikke sådan bare at købe hus med én løn. Jeg sagde:

- Jamen, så må jeg ud at arbejde.

Det kunne han ikke lide. Men der var ikke noget at gøre. Jeg ville, og jeg havde også lyst til det. Der var jo heller ingen børn, der holdt mig hjemme. Jeg fik så ar-

bejde ved en slagter i Viby, hvor jeg var i tre år. Så blev vi uvenner. Jeg var begyndt at blive lidt faglig bevidst om løn- og arbejdsforhold. Alt ville jeg ikke finde mig i.

Hvad var situationen?

Mester havde en stor forretning, 14 var vi i alt. Men han havde det sådan, at hvis han så sig gal på én, skulle man fryses ud. Og vi blev aldrig kaldt ved efternavn. En hed Mortensen, men blev kaldt Morten, og jeg blev kaldt Peter. Morten og jeg havde det fint sammen - og så privat. En dag kunne jeg mærke, at hun var ved at blive frosset ud. Hun græd, for hun havde været der en syv-otte år. Jeg sagde:

- Det skal du ikke finde dig i. Du skal bare sætte ham på plads.

Det kunne hun ikke, så han frøs hende ud. Den dag hun rejste, sagde jeg:

- Når det bliver min tur Morten, får han en time.

Ret hurtigt efter blev det min tur. Han troede, han havde fået en ny Morten, der ville lefle for ham ved at fortælle alt om, hvad de 14 mennesker lavede. Sådan var Morten lidt. Men jeg ville ikke. Og så kunne jeg pludselig ikke lægge pålægget ordentlig eller save kraftbenene rigtigt over. Så sagde jeg:

- Ved du hvad, Rasmussen. Jeg tror, det er på tide, vi siger farvel til hinanden.

Så stod fråden ham om munden, og jeg sagde:

- Gider du sørge for, at jeg aldrig træder over din dørtærskel mere? Regn mine feriepenge ud og stil mine træsko op. Hent det hele.

Og det gjorde han.

Morten var kommet over til en anden slagter, og da det her skete, ringede hun, om jeg ikke havde lyst til at

komme derover. Vi kom så til at arbejde sammen igen, men det blev ikke så godt, for mester dér var endnu værre. Han kunne ikke tåle, at vi kom lidt før hjem om lørdagen. Vi fik en femmer mindre om dagen, end jeg havde fået ved Rasmussen, men jeg tænkte, at vi tre kunne stå sammen om at kæmpe os til den femmer. Da der var gået en måned, spurgte jeg Morten og Jepsen, om vi ikke skulle op i løn. De sagde ja, hvis jeg ville tage ordet til det.

Jeg sagde til ham, at vi ville have samme løn som ved Rasmussen - så og så meget. Han sagde, at beløbet ikke passede, for han havde talt med Rasmussen.

- Lyve mig op i hovedet skal du ikke, sagde jeg så. Jeg har også talt med Rasmussen, og han sagde, at jeg kunne komme igen, hvis det var. Og det gør jeg så.

Jeg pakkede mine ting og gik. Om mandagen op-søgte han mig og sagde, at sådan kunne jeg ikke gøre, for ham og konen kunne ikke klare forretningen alene.

- Det er mig lige meget, sagde jeg. Så kan du behandle dine folk ordentligt. Jeg kommer ikke mere.

Så kom jeg ind til en slagter i Hans Brogesgade, hvor jeg var i 7½ år.

Var du i fagforening?

Jeg kom i HK, mens jeg var i Hans Brogesgade. Før den tid havde jeg ikke været det. Og jeg kan i grunden ikke forstå, at jeg i Viby kunne arbejde sammen med 14 mennesker, uden vi overhovedet snakkede fagforening. Det er faktisk utroligt, for det er ikke længere tilbage end omkring 1954. Der var endda både faglærte og ufaglærte.

Kun én gang lavede vi en aktion, og den var fin. Det var den 23. december, og det er et godt tidspunkt, når man er hos en slagter. Han var Gud hjælpe mig så hy-

sterisk, og han havde set sig gal på mig. Æn havde klaget over, at hun ikke havde fået det kraftben, hun havde bestilt, og han blev så tosset, at han tog en halv gris og sendte hen ad disken. Vi flyttede os, og den røg ned på gulvet i savsmuldet. Fråden kom rigtigt frem, og han begyndte at larme over mig. Så sagde en af sven-dene:

- Hvis det er sådan, du vil have det, så går vi.

Vi gik ned i kælderen, og han måtte ned at hente os allesammen. Det var en dejlig dag.

Men det var først næste sted, jeg fik meldt mig ind i HK. Og da jeg så senere fik rengøringsarbejde, skulle jeg selvfølgelig over i Kvindeligt Arbejderforbund.

Hvorfor blev du meldt ind?

Jeg begyndte at spekulere på, hvorfor jeg dét ene sted skulle have mindre i løn. Det var nok dér, den sad. Men jeg oplevede jo også, at mine arbejdskammerater fik mig til at snakke løn på alles vegne, og at jeg bare mistede min arbejdsplads, selv om vi i grunden samlet var blevet enige om at stille krav. Og så tænkte jeg, at der måtte være andre til at hjælpe os. Det er også et problem i dag for Kvindeligt Arbejderforbund, at for mange går alene eller er et par stykker. Så er de nogle gange selv i stand til at få arbejds- og lønforhold ordnet sådan, at de er tilfredse. Sådan havde jeg klaret det. Lønnen kunne jeg snakke mig til, men det kneb med arbejdsforholdene.

Vi har kun os selv at sælge, og det skal være så dyrt som muligt. Det håbet jeg, at jeg kan kæmpe igennem også i Kvindeligt Arbejderforbund. Men det er svære-re, end jeg regnede med.

Hvilke holdninger til faglig organisering mødte du i din opvækst?

Ingen. Selv om far var arbejdsmand, var han ikke særlig glad for fagforeninger. Hver gang jeg sagde:

- Jamen, jeg må da prøve at komme i fagforening, fordi sådan og sådan, sagde han ingenting.

Hjemme fik jeg overhovedet ingen støtte til det. Dengang far var dræningsmester, var han jo også blevet lidt selvstændig, men heller ikke tidligere havde han haft nogen faglig holdning.

Politisk var vi i mit hjem meget forskellige. Far var retsstatsmand, og mor var venstremand. Jeg er den ældste, og jeg blev så socialdemokrat. Den næste, min søster, er radikal, og min ældste bror er konservativ. Tvillingen er Sfer, så vi får nogle gevaldige drøftelser. Men det er først som store eller halvvoksne, vi har fået noget politisk snak og indsigt. Jeg kan slet ikke forstå de af mine søskende, der er radikal og konservativ, for de er også almindelige lønslaver. Men man kan så spørge, hvorfor folk har sådan nogle holdninger?

Det var som sagt arbejdet i slagterforretningerne, der begyndte at præge mig lidt. Først og fremmest arbejdstiden, for vi havde en afsindig lang arbejdsdag. Det har jeg selvfølgelig haft, siden jeg var syv år, men der var altså først senere, jeg blev opmærksom på, at det måtte gøres noget ved det.

Arbejdsforholdet ved slagteren i Hans Brogesgade blev afsluttet med en uberettiget firing. Herefter ville Metha prøve noget nyt. Hun søgte ind på et advokatsekretærkursus og arbejdede så 3/4 år hos en advokat, der imidlertid gik fallit.

I 1967 fødte Metha en søn. Hun ville selv passe ham, og for at han også kunne få nogle søskende, arbejdede

hun som dagplejemor i fem-seks år.

Evne til at varetage egne interesser kan føre til, at man ser en udfordring i også at tale fælles sager.

Efterhånden blev jeg træt af at passe børn, og drengen kunne nok ligge alene om morgenen, hvis jeg tog noget rengøringsarbejde. Børnepasningen gav ikke noget, så vi havde kun én indtægt.

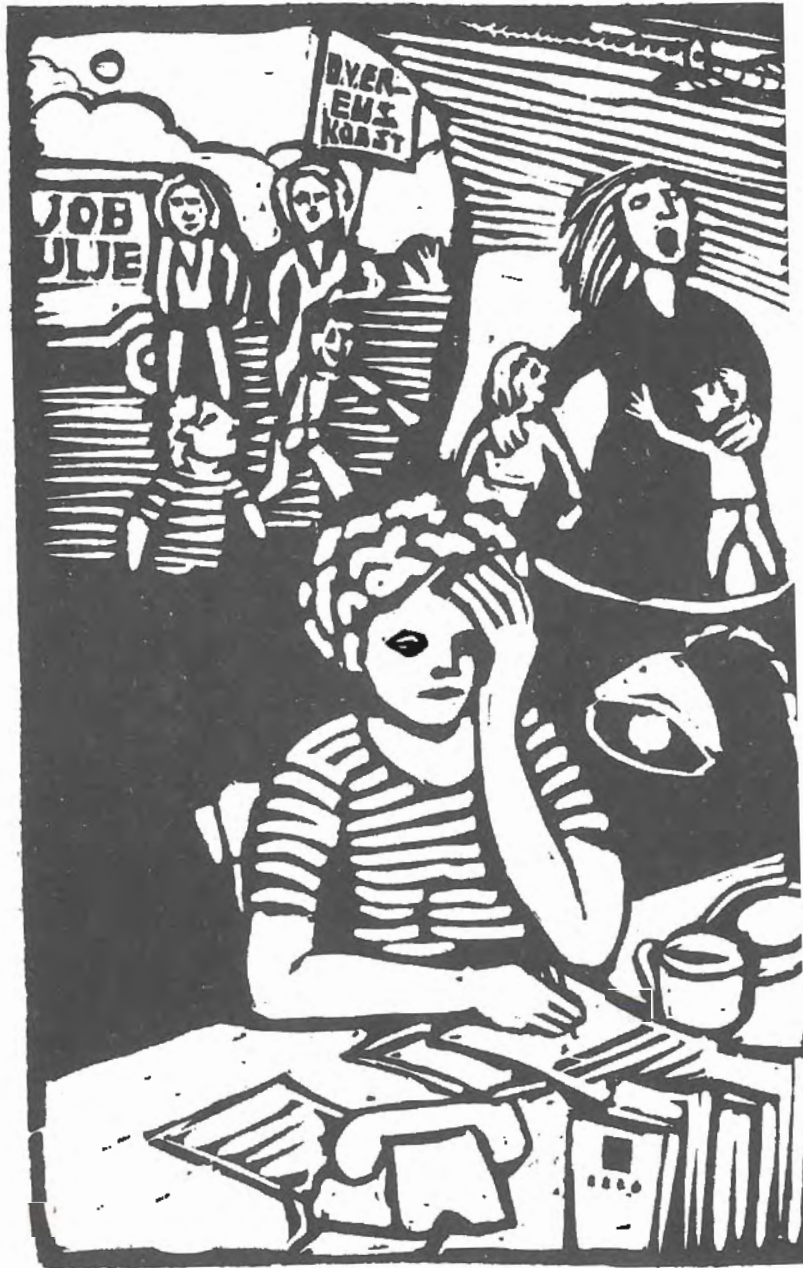
På Rundhøjskolen søgte de en morgenhjælp, og den fik jeg. Da jeg havde været der et halvt års tid, ønskede man, at jeg gik ind i tillidsmandsjobbet. Det havde jeg ingen forstand på, så jeg var nede i fagforeningen at snakke med Karen Larsen om det. Hun var dejlig at komme ned til. Var man ked af det, var hun som en mor. Havde man problemer, sagde hun:

- Det dér er ikke problemer. Det er noget, man kan arbejde sig ud af.

Hun havde hjertet på rette plads, men hun kunne også pille én ned, hvis man havde fået nykker. Hun mente nok, jeg ville være god til jobbet, og selv om jeg ikke havde været der så længe, at jeg opfyldte betingelserne for at blive tillidsmand, var hun i stand til gennem en dispensation i forbundet at få det ordnet.

På et tidspunkt blev jeg spurgt, om jeg havde lyst til at komme ned i fagforeningen og hjælpe til i a-kassen, og fra 1. januar 1976 begyndte jeg så på fuld tid. Jeg kom siden i bestyrelsen, og Karen spurgte mange gange, om det var til det faglige, jeg havde lysten. Det var det, for det er dér problemerne er - og hvor de skal løses. Da Karen gik af, var bestyrelsen enige om, at jeg skulle tage kampen op om at blive formand. Og det blev jeg.

Så kom problemerne. Da jeg sad på den anden side

af bordet, tænkte jeg, at Karen i grunden havde det godt. For hun havde jo mig til at lave alt det praktiske arbejde. Men jeg skal love for, det viste sig at være anderledes, da jeg selv kom om på dén side af bordet. Jeg følte det, ligesom når man har en alvorlig hovedpine. Der var ingen til at hjælpe mig. Nu skulle man i første omgang i hvert fald selv tage stilling, selv planlægge. Jeg skulle have et godt forhold til medarbejderne, og så skulle jeg alligevel også være arbejdsgiver. Man kom i en dobbeltstilling, men jeg vil sige, at arbejdsgivere bliver vi aldrig rigtigt henede.

At tage kampen op mod pigernes arbejdsgivere kan jeg godt lide. Da Karen rejste, sagde hun:

- Jeg har haft ti opgangsår, Metha. Hvis du kan holde til det, får du ti års nedgangstider.

Og i de senere år er de jo begyndt. Men så må vi kæmpe - både politisk og fagligt. I krisetider får man desværre også kamp mod sine egne, for de har - naturligvis nok - en følelse af, at vi ikke kan gøre noget for at hjælpe dem. Det er vores opgave at få dem til at forstå, hvorfor tingene er sådan. Det kræver et alvorligt informationsarbejde, og det har vi i fagforeningen måske ikke gjort nok ved. I opgangstider glemmer man at informere hinanden og også at kommunikere. Min vej vil være at have mange flere møder med både tillidsfolk og medlemmer og ikke bare de to generalforsamlinger. Det er vores linje. Men vi har meget administrativt arbejde med a-kassen, og det bliver værre og værre.

Hvilke andre problemer trænger sig på?

Jeg kunne selvfølgelig ridse mange ting op. Det er klart, at jo grovere ting, man oplever, jo mere vågen og kampivrig bliver man. Men det skal man måske også.

For nogle år tilbage var jeg med på en jobpatrulje,

hvor vi skulle have fat i de arbejdsgivere, der groft udnyttede børn. Vi havde fået meldinger om, at et gartneri syd for Århus, drev rovdrift på børn, så vi kørte derud i jobpatruljens bus. Man kunne sagtens se, hvem vi var, for der var mærkater på bussen, og vi havde jobpatruljens bluser på.

Da vi kom derud, studsede vi over, at vi hverken kunne se cykler eller knallerter, for vi var blevet oplyst om, at der var mange børn. Vi lukkede ladeporten op, og dér stod de så. Da vi kom ud på markerne, blev det klart, hvorfor de var kommet derind.

Jeg har aldrig været i Afrika, men da vi så ud over markerne og kunne se de bøjede rygge af børnene, følte jeg, at det her var, som det måtte være i Afrika. Der var en 50-60 børn fra 8 til omkring 16 år. Mange af dem var helt ophovnede af udmattelse. Langs rækkerne gik en ung mand i fine hvide korte bukser. Han gik ligesom og jog med dem, og de skuffede, hakkede og regerede. Han lignede faktisk en ridefoged. Kun pisken manglede. Da vi spurgte ham, sagde han, at han var lærling, men at han holdt opsyn med børnene. Om deres forhold sagde han, at de fik den timeløn, de havde alder til. En pige på 17 år kom hen til os og sagde:

- I næste måned bliver jeg 18. Men så kan jeg ikke være her mere.

- Nej, det kan du vel ikke, for så skal du jo have mere i løn.

Hun var ved at blive lidt bevidst.

Kontroverserne med den tilsynsførende resulterede i, at han hentede arbejdsgiveren. Og han var i stand til at få børnene til at gå i arbejde. Men ikke mere end lige til.

Da vi gik ned til bussen, kom børnene stormende hen til os og sagde, at nu havde vi været medvirkende til, at de ikke tjente nogle lommepenge. De brød sig i

hvert fald ikke om fagforeningen, og vi skulle ikke bryde os om at komme igen. Det var slemt at gå derfra med den fornemmelse, at man havde været med til at give en forkert oplevelse af fagforeningen. Men det værste var, at man ikke havde forældrene med sig. Børnene skulle jo hjemme fortælle om forholdene og så skulle forældrene gøre, ligesom mine gjorde, dengang jeg blev taget væk fra pladsen i Lindbjerg. Forældrene burde sige:

- Det er i orden. I bliver hjemme.

Vi fik knaldet arbejdsgiveren på miljøbestemmelserne. Men det betød ingenting, at han skulle af med den bøde på 10.000 kr., for dem hev han hurtigt ind igen. Den slags steder bliver mange af vores fremmedarbejdere også groft udnyttede. Sådan foregår det altså endnu.

Man bliver kampberedt af den slags - vil være med i alting og selv påtale det. Lysten er der, men man kan jo ikke overkomme det hele. Det faglige arbejde er blevet mit liv. Heldigvis er det sådan, at jeg har forståelse for det hjemme. Ellers ville det gå ud over både ægteskab og barn.

Samfundsudviklingen udvider fagforeningernes ansvarsområde. Men skal de kunne tage opgaverne på sig, må skel fra tidligere tider brydes ned.

Hvordan ser du på fremtiden for for de ufaglærte piger?

Tendensen er sådan, at det især er kvinderne, teknologiudviklingen kommer til at gå ud over. Og derefter de ufaglærte mænd. Der er slet ingen tvivl om, at det kun er nogle bestemte mennesker, man mangler - eller vil

bruge. Det er mellemteknikere, ingeniører, økonomer og forskere. Jeg er bange for, at de kommer til at udgøre fremtidens arbejdsmarked, og derfor prædiker jeg meget for, at pigerne skal gå på kurser og dygtiggøre sig. Men hvad skal de næsten dygtiggøre sig til?

Inden for jernindustrien indføres masser af ny teknologi, og vores piger kan sagtens lære det. Men i øjeblikket mangler vi instruktører til at lære pigerne det sidste nye. Vi har jernpiger, der både kan arbejde med måleinstrumenter og andet, men der er ingen instruktører til at instruere dem i at betjene de CNC-styrede maskiner. Og hvad hjælper det så?

Når vi kommer derhen, hvor der er teknologi over det hele, er jeg bange for, man tager dem, der har en fire-femårig uddannelse. Det er ikke sikkert, de kan mere, end den pige, der har arbejdet manuelt, hvis hun fik en fire-fem ugers instruktion. Der gives simpelthen for lidt bevillinger til at få vores folk uddannet, så jeg er ræd for, at pigerne kan blive sorteper. Og det kan de ufaglærte mænd også.

Er mange piger røget ud på grund af den nye teknologi?

Da jeg startede som formand, var der på en bestemt arbejdsplads i nærheden af 400 piger. I dag er der 80. Når man dengang kiggede ud over fabrikshallen, var der fyldt med folk. Nu sidder der en enkelt her og der.

Teknologiudviklingen er et politisk spørgsmål, og vi skal altså have en helt anden styring på den. Politisk må vi gå ind for at få den betalte frihed til uddannelse, BFU. Når vi i dag snakker BFU, er det fjernt for folk. Enhver ønsker selvfølgelig at kunne få et friår til at beskæftige sig med noget af det, som man aldrig har haft tid til. Men der skal være en vis sikkerhed for at kunne

komme tilbage til arbejdet, ellers får vi ikke folk til at gå ind for det.

I dag arbejder man kun for at beholde sin arbejdsplads. Det er ikke den enkelte arbejders skyld, men forholdene gør, at det er sådan. Arbejdsgiverne øver alvorligt vold mod os, når de bare indfører maskinerne. For nogle år tilbage rejste jeg spørgsmålet i Fællesorganisationen. Jeg sagde, det var på tide, vi begyndte at snakke om den nye teknologi, og at vi skulle stille krav om, at arbejdsgiverne skulle betale, hvad den koster af arbejdspladser. Dengang blev jeg nærmest overbegrint, men nu er man begyndt at snakke om det.

Det er arbejderne, der sørger for produktionen. Ikke arbejdsgiverne. I dag er man så glad for at snakke om, hvem der formede historien - hvem der f.eks. byggede alle vore slotte. Det gjorde Christian den Fjerde, siger man. Men det gjorde han ikke egenhændigt, og det gør arbejdsgiverne heller ikke i dag, vel. Han har kuler. Vi ville være enormt stærke, hvis vi forstod dét.

Ad politisk vej må vi have ordnet det sådan, at vi skiftes til at gå på arbejde og til at have fri. Så skal det ikke hedde ledighed, men at skiftes til at arbejde og til at have fri. Det skal ordnes politisk, for vi *kan* ikke ordne det i fagbevægelsen. Den enkelte arbejdsgiver vil også kun afgive folk til uddannelse, når det vedrører hans egen produktion. Sådan er det, så det *er* ikke ligegyldigt, hvem vi har siddende på Christiansborg.

Arbejderbevægelsen må finde ud af, at vi er en enhed. Vi kan godt have vores politiske farver hver især, men vi må altså finde ud af, at vi står stærkest, når vi står samlet. Så der er nogle egotrip, der skal væk.

Hvordan tackler I de politiske uoverensstemmelser i afdelingsarbejdet?

Hvis man skal følge formandens linje, så skal man jo være socialdemokrat. Pigerne brokker sig aldrig - heller ikke på generalforsamlingerne - over min politiske holdning. Jeg ser det som min opgave at prøve at overbevise dem om, at de skal være det, jeg er. Men jeg siger også, at har de en anden politisk overbevisning end mig, så er vi i fagforeningen alligevel positive over for de ideer eller tanker, der kan gavne helheden. Når folk kommer, spørger jeg ikke om, hvilken politisk overbevisning de har. Jeg indbyder dem til et positivt samarbejde, der gælder for alle.

Det politiske arbejde må vi gøre i vores politiske foreninger. Men selvfølgelig er en fagforening ikke upolitisk. Vel er den ej.

Er det en støtte i fagligt arbejde at være politisk organiseret?

Jeg ved ikke, hvor megen støtte det er til. I mit arbejde kan jeg måske have støtte i at få forhåndsviden om, hvad man vil gøre på Christiansborg. Men jeg regner med, at det får alle politisk organiserede, uanset hvilken politisk holdning de har. Jeg beder i hvert fald om det.

Hvordan ser du på samarbejde i arbejderbevægelsen lokalt?

Inden for jernindustriens område har vi ingen problemer her i byen, hverken med SiD Jern og Metal eller Dansk Metal. Men man har det mange steder. Også på arbejdspladserne her i byen har jeg en fornemmelse af, at man arbejder godt sammen.

Det her rører ved spørgsmålet om fagbevægelsens struktur - om vi stadigvæk skal være et kvindeforbund?

Tror I på, at de problemer, vi har med hierarkierne i dag, bliver anderledes, hvis vi får industriforbund eller ét stort forbund? Jeg tror det ikke. Der bliver bare nogle mennesker, der kommer til at sidde lidt højere oppe - på en lidt højere taburet.

I dag er det sådan, at der er arbejdspladser, hvor man ikke har noget samarbejde mellem faggrupperne, og det er egentlig problemet. For hvis det er sådan i dag, vil det blive meget værre, hvis vi kommer ind i ét stort forbund. Vi vil som kvinder helt afgjort blive skilt fuldstændig ud. Men vi må selvfølgelig diskutere det.

I grunden kan det være ligegyldigt, hvor man står organiseret, hvis man vil det samme. Og det er spørgsmålet - hvad vil vi med løn- og arbejdsforholdene?

Samarbejder I lokalt om andre spørgsmål?

Jeg synes nok, at vi sammen med SiD Jern og Metal, Dansk Metal og Elektrikerne prøver at få nogle ting op at stå. Og det er godt, når flere fagforeninger arbejder sammen. Vi er gået ind i fredsarbejdet, og vi vil arbejde positivt for at få det til at fortsætte.

I vores lille lokale fagblad må vi også gøre en indsats for at fortælle medlemmerne, at fred skal vi allesammen gå ind for. Men det er der mange måder på. Under generalforsamlingen var der en, der stod op og sagde:

- Jamen, kan vi nøjes med at sige fred? Hvad hvis vi hver især blev anvist en arbejdsplads, hvor der blev lavet våben? Ville vi så sige nej?

Det spørgsmål kunne ingen svare på. Mange gange siger vi nogle ting, men det kan godt være, der mangler handling bagved.

Hendes spørgsmål rørte hver enkelt af os. Hvor meget går du ind for tingene? Hvor meget vil du ofre på

det? Fredsarbejdet vil jeg i hvert fald ofre alt det på,
jeg kan. Det skal følges op.

Anne Marie Just Ludvigsen

Jeg er født på Fødselsstiftelsen i Århus i 1951. Men jeg voksede ikke op i Århus. Jeg kommer fra en lille by på Djursland, der hedder Tirstrup. Der boede jeg hos mine bedsteforældre, fordi min mor døde, da jeg var ni måneder, og min far kunne ikke have mig. Som syvårig flyttede jeg til Ebeltoft sammen med min far. Men jeg kom tilbage til mine bedsteforældre. Da jeg var elleve år, tog jeg til Århus til min far og stedmor.

Hvilket arbejde havde din far?

Han var malermester. Og det var en tradition i familien - sådan en åre. Min bedstefar var også malermester. I gamle dage blev man ikke kunstmaler, hvis man var god til at tegne - man blev malermester. Det gjorde *de* i hvert fald. De lavede skilte og den slags.

Malede de også i fritiden?

Min far gør og gjorde, men ikke min bedstefar. Han havde rigeligt. I fritiden lavede han skjolde til sølvbryllupper og bryllupper. Han var ret skrap til skiltemaling. Selv har jeg altid tegnet.

Mens man vokser op hos bedrestillede selvstændige, kan man undgå at få øje på sociale skel.

Hvordan forløb din opvækst i Tirstrup?

Den var god. Vi manglede ikke noget. Mine bedsteforældre var nogle af byens bedre borgere og blandt de første, som fik fjernsyn. De var ikke fattige, så der er ikke så meget at fortælle. Det var en normal, lykkelig barndom, hvor man gik i skole. Og der var land, skov og en sø - der var det hele. Jeg har aldrig manglet noget som barn - har aldrig nogensinde sultet. Hvis man havde brug for noget, blev det bare købt. Det gjaldt fjernsyn, cykler og sådan nogle ting. Jeg havde det godt ved mine bedsteforældre.

Da jeg var elleve år, fik jeg mit helt eget loftsværelse. Men det er kun noget, jeg har oplevet, fordi jeg var barnebarn. Mine bedsteforældres egne børn har ikke haft det på den måde. Jeg havde også en bror, og vi boede der begge to, så de var jo sådan set forældre for os.

Min bedstemor gik hjemme og syltede, kogte og lavede tre retter mad hver dag. Sådan var det dér, hvor jeg boede.

Havde du nogle pligter, inden du kom i skole?

Mens jeg boede hos mine bedsteforældre, havde jeg faktisk ingen pligter. Jeg skulle rydde op på mit værelse og holde det i orden, men det var en selvfølge, da det var mit. I den periode, hvor jeg boede i Ebeltoft hos min far, var det lidt anderledes, må jeg nok sige. Jeg har ikke været mere end fire-fem år og kan egentlig ikke huske ret meget andet end, at vi ikke havde det godt. Vi blev sådan set hentet af mine bedsteforældre,

fordi de syntes, det var for groft. Senere blev min far skilt.

Så kom jeg tilbage til Tirstrup. Men jeg kan ikke huske, at jeg skulle lave noget specielt. Jeg handlede for min bedstemor og somme tider gravede jeg haven. For hele haven fik jeg 50 kr., og jeg sparede sammen til et mikroskop, som man kunne se små dyr i. Vi fik noget for at lave noget. Men det var overhovedet ikke sådan, at jeg fast skulle vaske op eller gøre noget andet. Det kom først senere, da jeg blev ældre og flyttede ind til Århus til min far og hans nye kone. Da fik jeg pligter med at passe mine små søskende, handle og hente rundstykker om søndagen. Så dér syntes jeg jo, jeg havde det dårligt. Jeg har sikkert haft det lige så godt som alle andre, men forskellen var i hvert fald for stor for mig.

Når jeg kom hjem fra skole, skulle jeg altid passe min lillesøster, og det var jeg godt nok træt af. Jeg havde da nogle kammerater, men jeg skulle altid have hende med. Sådan husker jeg det. Men det var ikke så mange år, kan man sige, for da jeg var 14, begyndte jeg at arbejde og tjene mine egne penge. Jeg skulle betale for at bo der, og så faldt alle pligterne væk hjemme - også opvasken om aftenen.

Hvordan var din skoletid i Tirstrup?

De første år gik vi hveranden dag. Vi var fem klasser, og vi syntes, det var en fantastisk stor skole, for der var over 100 elever. Men i forhold til dén inde i byen, som jeg senere kom på, var det jo en lille skole. I Tirstrup var der to skolegårde - ikke én for pigerne og én for drengene, men én for de små og én for de store. Det var en rimelig god skole, så vidt jeg kan huske. Klø har jeg ikke fået. Jeg har altid ligget midt i - været sådan

normal. Jeg har aldrig gjort mig bemærket - hverken på den ene eller den anden måde.

Oplevede du uretfærdigheder i skolen?

Ikke i dén skole. Det var først, da jeg kom ind til Århus, at jeg oplevede at få en sveder, som jeg syntes var meget uberettiget. Vi var fire, der kom for sent, og da læreren simpelthen var sur, fik vi en sveder. Det var første gang, jeg kom for sent, så jeg syntes, det var død uretfærdigt. Og så har jeg oplevet, at jeg havde skrevet en fristil, som de ikke troede på, jeg selv havde skrevet. De sagde, at jeg havde taget det fra en bog. Det var så uretfærdigt, at jeg ikke skrev stil mere.

Var I socialt delt op i skolen?

Først som voksen har jeg fået at vide, at Tirstrup var delt op i det, de kaldte den fine del og den fattige. Når jeg møder nogle fra byen og fortæller, hvor jeg boede, siger de:

- Nå, men det var jo den fine ende.

Men sådan oplevede vi det ikke dengang. Jeg har aldrig hørt mine bedsteforældre sige, at jeg ikke måtte lege med dem nede i den anden ende af byen. Selvfølgelig kom man mest sammen med dem, der boede i samme ende af byen. Jeg følte ikke, at der var uvenskab, men det kan godt være, at de andre har syntes det. Jeg troede, at alle havde det ligesom jeg. Det var jo ikke noget, man snakkede om. Mellem eleverne var der ikke drilleri. Jeg kan huske én, jeg virkelig troede var fattig, fordi hun gik med sportsstrømper om vinteren, da vi andre gik med strømpebukser. Jeg syntes, det var synd.

Da jeg flyttede til Århus, kom jeg til at bo i en lejlig-

hed på tredje sal på Frederiksbjerg. Jeg nåede aldrig at falde til, hverken i skolen eller blandt dem i gården. Springet var for stort, tror jeg nok. Man vokser jo også så hurtigt, fra man er 11, til man er 14. Der sker så mange ting. Skolen var også meget større. Der var en 800 elever, så det var jo en forskel. Men jeg er ikke blevet dårligt behandlet som ny. Det kunne man ellers godt forestille sig, at jeg var blevet. Jeg var stadig i midten af klassen - som én, der altid i de fleste fag har fået »tilfredsstillende«. »Ingen bemærkninger«. »Ikke noget at tilføje«.

Kom du til at savne dine bedsteforældre?

Ja, det gjorde jeg. Men når jeg nu var taget herind, så var jeg ikke den, der sagde:

- Jeg har fortrudt det her. Jeg vil tilbage igen.

En gang gjort, er der ingen vej tilbage. Det var måske forkert, men så stædig var jeg. Mine bedsteforældre sagde, at det var min beslutning. De var ikke sådan, at de ville holde på mig. Og min fars nye kone ville selvfølgelig gerne have sådan et barn at tage sig af. Det skulle i hvert fald ikke være hendes skyld, at jeg ikke boede dér. Forældre vil helst selv, og de kan godt få dårlig samvittighed, hvis deres børn er et andet sted, selv om de egentlig har det godt. Man kunne godt tænke sig, at de havde sagt:

- Nu har du boet dér i så mange år, så er det ikke bedst, at du bliver dér, i hvert fald til du er 14?

Men det gjorde de ikke. De mente, at børn helst skal bo hos deres forældre. Dengang troede jeg også, det var det mest rigtige. Men jeg fortrød mange gange. I dag ser jeg anderledes på det, for så havde mit liv ikke været sådan, som det nu er. Så havde jeg nok siddet som bondekone i Tirstrup.

I Århus gik jeg ud af skolen midt i ottende. Jeg sagde derhjemme, at jeg ikke ville gå i skole mere, og de kunne jo ikke tvinge mig til det. De kendte mig godt nok til at vide, at jeg ikke er den, der råber op og den ene dag vil det og den næste noget andet. Når jeg sagde, at jeg ikke ville gå i skole mere, så var det fordi, jeg ikke ville.

Hvorfor ville du ikke?

Jeg var træt af stoffet. Det interesserede mig ikke. Jeg syntes, det var spild af tid, og så gik jeg ud.

Var der nogle lærere, der forsøgte at holde på dig?

Ja, skoleinspektøren. Men det gjorde det bare meget værre. Det prellede i hvert fald af på mig, da han kom og sagde:

- Jamen, lille ven, jeg synes, du skal blive.

Det skulle han i hvert fald ikke bestemme. Og efter loven skulle vi jo kun gå i syv år.

- Hvis du kan finde dig noget arbejde, er det i orden, sagde de.

Så søgte jeg da bare noget arbejde og fik det. Dengang var der ikke arbejdsløshed. Jeg kom i Vimes cafeteria og var der et halvt år. Dér var jeg glad for at være, for der var piger på min egen alder, og vi havde det sjovt. Så ville jeg prøve noget andet. Jeg syntes, det var skægt at smøre smørrebrød, så jeg søgte arbejde i en smørrebrødsforretning. Men dér var for mange voksne, og det var tolv timers arbejde og tolv timer fri. Det var godt nok for hårdt for mig. En dag skvattede jeg om, og så var jeg lige ved at blive fyret, for de kunne jo ikke have folk, der sådan besvime. Det gjorde jeg heller ikke, men jeg rejste selv, for jeg kunne simpelthen ikke

holde til det. I Vime havde vi holdt pauser og snakket. Det var meget mere afslappet. Smørrebrødet var efter ordre, så det skulle være færdigt. Egentlig tror jeg også, vi var for få til at lave det. Men det tænkte man ikke over dengang. Arbejdet var bare noget, man gjorde.

Herefter kom Anne Marie på efterskole. Det var forældrenes forsøg på at skille hende fra en fem år ældre kæreste, Tony Ludvigsen. På efterskolen blev hun forlovet med en tømrerlærling. De flyttede sammen til Århus, og Anne Marie fik arbejde ved Lydolff vinduesreklame. Hun brød forlovelsen og begyndte igen at komme sammen med Tony. De levede det søde liv, og hun blev fyret fra arbejde.

Når der på en arbejdsplads foruden mangel på faglige traditioner er uvidenhed om det fysiske arbejdsmiljø skadelige virkninger, overlades ansvaret for arbejdernes liv og helbred alene til arbejdsgiveren.

Så kom jeg ud på Schrøder Serigrafí, da jeg godt kunne lide at tegne. Men det var lige fra den ene yderlighed til den anden. Arbejdsgiveren havde det med helst at tage unge piger ind. Det var sjovt at være der, fordi der var så mange unge mennesker, men han var i hvert fald ikke min type. Han var sådan en, der lagde lidt an på pigerne. Der var jeg ikke ret længe.

Hvad bestod dit arbejde i?

Jeg er sikker på, at det var skide farligt. For det første var jeg ikke 18 år, men sad alligevel ved de store serigrafimaskiner. Til at starte med skulle man kun tage fra og se efter, om der manglede maling. Når man hav-

de været der et stykke tid, skulle man sortere. Efterhånden som man blev dygtig, kom man så til at køre maskinerne. Det var automatisk. Man trykkede på en knap, og så kørte det. De havde os, som ikke var noget, og så nogle, der var uddannet serigrafer. De lavede selve de rammer, vi skulle vaske af i cellulosefortynder. Vi stod i et lille bitte rum, hvor der var et badekar med cellulosefortynder i. Vi rensede i det og skyllede efter med koldt vand. Hver aften, når vi gik hjem, var vi simpelthen så pjattede og skide fulde af det her fortynder. Det lugtede godt, kan jeg huske. Og engang imellem gik vi ind i rummet for sjov - for at sniffe og få en lille brandert på. Men man kunne da tage skade af det.

Vi måtte ikke ryge der, men de røg allesammen. Det var forbudt, fordi vi ved maskinerne sad med maling og med terpentint i dunke. Engang imellem blev farven for tyk, og så skulle der hældes lidt terpentint i. Der var ikke noget med låg over eller sådan noget. Jeg forstår ganske udmærket, at jeg ikke kunne tåle at være der, da jeg blev gravid. Jeg kunne ikke klare lugten af terpentint og maling og kastede op, når jeg kom. Så sygemeldte jeg mig og blev til sidst simpelthen væk. Det var, før der var noget, der hed sygedagpenge. Havde det været i dag, så havde jeg meldt mig syg på normal vis og var gået til læge og havde sagt, at jeg ikke kunne tåle det. Men sådan gjorde man ikke dengang. Man blev væk, og så måtte man jo finde sig noget andet.

Du var altså ikke organiseret?

Der var ikke én i det firma, der nævnte ordet fagforening. Jeg tror ikke engang, jeg havde hørt om det dengang. Når ens familie er selvstændig, hører man ikke om sådan noget. Og jeg var heller ikke politisk bevidst.

Det interesserede mig slet ikke.

Hvordan var lønnen?

Om den var god eller dårlig, husker jeg ikke. Vi havde tit overarbejde, og så fik vi bagefter smørrebrød på krogen. Det er sikkert det, vi har fået mest af. I hvert fald var lønnen ikke så god som hos Lydolff. Men jeg kunne godt lide arbejdet.

Tænkte du på at komme i lære?

Jeg kunne godt have tænkt mig at komme i lære, men jeg syntes, de udlærte serigrafer var lidt halvskøre, og sådan ville jeg i hvert fald ikke blive. Jeg vidste også, at jeg ikke ville have råd til det. Derfor var det sådan set udelukket på forhånd. Når man var i lære, fik man jo ingenting. Så enten skulle man finde noget, man på samme tid kunne tjene penge ved, eller man skulle bo sammen med én, der tjente pengene. Ellers kunne man slet ikke klare det. Da jeg var 15 år, ville jeg på Kunsthåndværkerskolen i København. Men da jeg kom i tanker om det, var jeg begyndt at arbejde, og så løb det ud igen. Og så er det gået slag i slag med at arbejde og få børn, arbejde og få børn, så det er ikke rigtig blevet til noget - eller det er ikke blevet til mere, end det er.

Kom det ikke på tale, at din familie kunne hjælpe dig?

Nej, de ville bare se mig én gang om ugen for lige at se, om der var liv i mig. Den betingelse havde de sat. Men de havde også på forhånd sagt, at de overhovedet ikke ville hjælpe mig med penge.

- Du kan komme og få noget mad engang imellem,

hvis det er, sagde de.

Vi kom ikke ret godt ud af det, efter at jeg var flyttet hjemmefra. Så blev jeg gravid, da jeg var 17, og vi ville giftes. Først havde jeg sagt til dem, at vi ville giftes. Men det syntes de ikke om, og jeg *skulle* have deres underskrift. Så gik jeg og kom igen et par måneder efter og sagde:

- Nu er jeg gravid, hvad så?

Vi blev gift tre dage efter, at jeg var fyldt 18.

Mens hun var gravid, havde Anne Marie rengøringsarbejde og var derefter en kort tid på rammefabrikken Jyden. Da de havde fået det første barn, blev hun »hjemmegående husmor«. Manden havde arbejde på forskellige fabrikker og kørte en tid hyrevogn. De fik tre børn i løbet af tre år. Efter at have boet i Skæring og på Frederiks Allé flyttede de til Rosenhøj.

Den, der opdrager børn, må udover sliddet også lære at rette sig efter egen dømmekraft.

Lejligheden var alt for stor. Vi havde fem værelser, men kun møbler til ét. Hele tiden stod tre værelser tomme. Vi boede helt oppe i toppen, og når jeg skulle ud at handle, stod der enten to børn oppe på afsatsen og skreg, mens jeg løb ned med den ene, eller der stod én og hylede, mens jeg løb ned med to. Jeg kunne jo ikke bære to og en lift. Engang smækkede døren i, da jeg var ude med skraldespanden. Ungerne lå derinde - den bette med sutteflasken. Jeg stod ude på trappen og kunne hverken komme ind eller få fat i viceværten. Det var nemlig et stort boligkompleks.

Gennem døren sagde jeg til den ældste:

- Hvis du nu henter mors nøgler og putter dem ud

gennem brevsprække, får du en is.

- Ja, sagde hun.

Og jeg ventede og ventede. Så gik jeg ind til naboen og spurgte, om jeg kunne låne deres altan. Og så kravlede jeg fra den ene altan over til den næste og kom på den måde ind i lejligheden. Jeg turde ikke lade den mindste ligge alene med sutteflasken, for hun var ikke mere end tre måneder og lå rigtig og guffede i sig. Den ældste sad ude på køkkengulvet og havde fået fat i alle isene. Det var en hård tid.

Havde du bestemte principper for deres opdragelse?

Jeg tror, at jo ældre man bliver, desto mere tænker man over, hvad man gør. Hvis man som helt ung får børn, hører man meget efter, hvad folk siger.

- Hun skal have lov til at skrige, for det har de godt af. Mine tog i hvert fald ikke skade, kan man høre sin stedmor sige.

Da de var små, lyttede jeg så meget efter, hvad andre sagde, at jeg ikke rigtigt kunne finde ud af, hvad jeg egentlig skulle gøre ved dem. De blev opdraget efter andre, ikke efter mig selv. Men det er så kommet med alderen. For det at opdrage børn kan man ikke bare uden videre. Man er ikke født med det. Der er mange, der går i stykker på at få børn så tidligt, som jeg fik. De kommer aldrig videre, men bliver hængende hjemme og kan ikke finde ud af, hvad de egentlig vil med deres liv. Og de græder, når ungerne flytter hjemmefra.

I dag skal vores børn tage del i det samme som os. Det er dog ikke sådan, at de får et bestemt beløb for at lave bestemte ting, ligesom jeg fik. Men jeg har heller ikke haft de penge, som mine bedsteforældre havde. Mine børn ved godt, at penge ikke er noget, man bare

har. Jeg derimod spekulerede aldrig nogensinde på penge - hvor de kom fra, hvor mange der var, eller at man kunne mangle dem. Jeg vidste godt, at de arbejdede for dem, men det var ikke noget, man tænkte over. Jeg har været heldig at blive født i en tid, hvor folk ikke manglede penge. Så ikke før jeg flyttede hjemmefra og skulle klare mig selv, har jeg prøvet at mangle.

Var der tid til fritidsinteresser?

De sidste 15 år har jeg spillet på sav. Det startede ved et tilfælde, da jeg var 20 år. Vi sad sammen med nogle gøglere, og den gamle pralede af, at han kunne spille på sav. Så sagde jeg:

- Det kan jeg lære i løbet af 14 dage. Det skulle da ikke være nogen kunst.

Så sagde han, at hvis jeg i løbet af en uge kunne spille en melodi, skulle jeg få både bue og sav. Så måtte jeg hjem og øve mig. Det var en måned før jul, så det var julesalmer. Folk kunne ikke forstå, at det susede sådan i opgangen, så de klagede til viceværten over, at det trak op fra skakten. Jeg turde ikke fortælle, at jeg var begyndt at spille på sav. Min far spiller harmonika, og min mand begyndte også, så det udviklede sig. I fem år spillede jeg også på violin. Det syntes jeg var smartere. Guitar har jeg også prøvet, men det har jeg aldrig lært.

Fra Rosenhøj flyttede familien til Tranbjerg. Her arbejdede Anne Marie på en tankstation. Senere flyttede de til Rundhøj Allé, og derefter i hus i Skanderborg, hvor manden startede egen cykelforretning. Da den gik ned, måtte de flytte fra huset. Manden blev arbejdsmand på fabrik. Familien bor nu i Stilling.

**Arbejdsgivere har mange midler til at skabe den split-
telse mellem arbejdere, som stiller sig i vejen for for-
bedringer af de daglige forhold.**

På tankstationen havde jeg opbrugt mit frikort. Da jeg ikke kunne undvære pengene, var jeg nødt til at finde mig et fuldtidsarbejde, hvor jeg fik det samme med hjem. Det blev på aftenholdet på Danfoss. Her trak de fagforeningskontingentet af lønnen, og så måtte jeg hen at spørge, hvad de penge stod for. Det hele gik så automatisk. Det var lige før, man ikke engang fik sin fagforeningsbog.

Første gang, jeg havde hørt om fagforeninger, var på rammefabrikken Jyden. Der skulle man være medlem, og jeg nåede lige at betale kontingent, før jeg rejste. Det ærgrede mig grændeløst, for pengene var spildt, når man ikke skulle have nyt arbejde.

Da jeg startede på Danfoss i 1971, var tiderne sådan, at man bare gik lige ind og spurgte værkføreren, om han havde noget arbejde. Han svarede, at det kunne da godt være, og spurgte, hvornår jeg kunne begynde.

- Jeg har taget en madpakke med, sagde jeg, så jeg kan egentlig godt begynde med det samme.

- Jamen, sæt dig bare derhen, svarede han så.

Fabriksarbejde har for mig altid været sådan, at man bare kom og tilbød sig, og så holdt man, når man ikke ville mere. Og derfor har jeg så ondt af de unge i dag. De kan ikke bare gå ud at finde et arbejde og sige, at det gider de ikke, og så finde noget andet. De skal være så taknemmelige, bare de får noget. Jeg har aldrig været taknemmelig for at have et arbejde. Har jeg ikke haft lyst, eller har det ikke interesseret mig, er jeg holdt og har fundet noget andet med det samme. Sådan er det ikke i dag.

Hvorfor kom du på aftenholdet?

Det var først og fremmest på grund af økonomien. På aftenholdet får man skifteholdstillæg, så vi tjente mere end dem på dagholdet. Men det var også fordi, jeg så kun skulle have barnepige til ungerne i tre timer, til min mand kom hjem. Senere viste det sig, at det faktisk var dejligt at arbejde på den tid. Ja, da ungerne var små, syntes jeg, det næsten var helt afslappende i forhold til at passe dem. Jeg blev ved på aftenholdet i ti år.

Om dagen kunne jeg gøre rent og lave mad til familien. Min mand var ikke særlig mindet for husligt arbejde dengang, og vi tænkte slet ikke på, at det kunne være anderledes. Det var helt naturligt, at det skulle være mig. Men da jeg så også begyndte at have fagligt arbejde, og fik samme arbejdstid, syntes jeg godt, han kunne lave aftensmad, det syntes han egentlig også, og i dag laver han mindst lige så meget som jeg.

På aftenholdet startede jeg på en lang linje, hvor vi sad seks piger med hver vores arbejde. Det var ikke noget med at rokere. Man blev sat, når man kom, og så skulle man blive siddende. Som ny startede man altid på sidste plads, og så kunne man arbejde sig op efterhånden. Vi lavede små kapsler, små hoveder til elementerne. På den første plads blev tingene sat sammen og nittet. Så blev de bertlet og til sidst loddet. Den ny sad altid på loddepladsen og skulle se efter, om der var loddet rigtigt. Det var meget let. På de andre pladser kunne man ikke følge med.

Engang imellem byttede man indbyrdes og lærte hinanden op. Men det var ikke mere end en times tid, så kom man hen på sin egen plads igen. Først når nogle var syge, lærte man de andre pladser at kende. Pengene skulle jo ind.

Jeg lavede også noget, hvor det var mig, der bestemte tempoet. Jeg skulle skubbe nogle fjedre ned ad en slidsk, og så satte tre damer det hele sammen i bunden. Det var mig, der bestemte, hvor meget de andre kunne lave. Og var jeg ikke hurtig nok, blev de gale på mig. De var jo rutinerede, og det tog lang tid, før man kunne det. Pludselig kunne slidskene være tomme, og så sad de dér og stirrede på én og tænkte:

- Mon hun nu kan se at blive færdig?

Dén plads blev ikke ved med at være der. Jeg tror, den var for hård. Også psykisk.

Var det på akkord?

Alting er på akkord på Danfoss. Før var der meget med fælles akkorder, men det var dårligt psykisk set - i hvert fald for de langsomme. Man skulle være ret godt rustet.

Hvad er den psykiske virkning?

Man kan ikke holde ud at være der og bliver træt af at gå på arbejde. For det virker sådan, at man vil gøre alt for at sætte tempoet op, og man kører sig selv til den absolut yderste grænse for at følge med. Det sted, jeg sad, var man næsten nødt til at arbejde i pauserne for at følge med. Og så det had, det skabte mellem os. De tre, jeg sad sammen med, tog demonstrativt elementer fra båndet, når der ikke var nogen. Så sad man dér og hadede de piger, fordi man syntes, de var onde.

Hvis man ikke kan følge med, er undskyldningen om, at man er ny, holdbar de første 14 dage, men det bliver den ikke ved med at være. Jeg havde ikke været der mere end et halvt år, før jeg måtte til lægen med overanstrengte håndled. Så blev jeg Gud ske lov flyt-

tet, for jeg kunne jo ikke holde til det.

Jeg vil godt lige fortælle, at da jeg blev antaget, gik der 14 dage, før der var én, der snakkede med mig. Dengang var jeg stille og genert, og jeg havde aldrig prøvet at være på fabrik før - og slet ikke på så stor en arbejdsplads. Den var frygtelig stor for mig, og jeg turde slet ikke gå hen og snakke med de andre. Første gang pauseklokken lød, anede jeg ikke, hvad jeg skulle gøre, men da jeg så, at de allesammen røg, tænkte jeg, at så kunne jeg nok også ryge. Først efter 14 dage kom der en mand hen og spurgte, om jeg ville hen at holde pause med dem. Det tog jeg selvfølgelig imod med kyshånd. Så var jeg kommet ind i en klike, og så begyndte de andre også at snakke til mig. I middagspauserne tidligere kan jeg huske, jeg luskede hen til et bord og spurgte lige så forsigtigt, om jeg måtte sidde dér. Men der var optaget. Så måtte jeg hen til et andet bord, og til sidst fandt jeg da en plads. Det var frygteligt og lige før, jeg havde opgivet det. Men så fik jeg min første løn, og det hjalp. Det var svært at være ny dengang. Efterhånden blev det ordnet sådan, at en ny fik én bestemt, der tog sig af hende de første 14 dage.

Hvordan ligger akkorderne?

Normaltempoet ligger på 135%. For at have timelønnen skal man ligge på 65%. Og hvis man er hurtig, kan man lave 140-150%, som svarer til ca. 66 kr. i timen. Jeg mener, jeg er normal, og at jeg skal kunne holde 135% - ellers er der noget galt med akkorden. Men dér er Danfoss og jeg ikke helt enige, for min normal er kun på 120%, og jeg vil mene, den i betalingen skulle ligge som den, der svarer til de 135%.

Mange gange sker der det, at folk presser sig selv og laver 140 eller 150%. Hvis de laver 150-160%, bliver

akkorden lavet om, for ifølge firmaet er der ingen, der er så hurtige. Tidsstudiemanden måtte altså have lavet en fejl, eller maskinen være blevet lavet om, og så bliver akkorden taget om. Det, man før havde ved 150%, bliver sat ned, så det svarer til 135%, for så er det jo normalt. I følge firmaet er der ikke loft over akkorderne.

Nu er det nogle år siden, jeg sagde til mig selv, at det var mig, der var normal og mit tempo normalt. Men dengang jeg gik med til at lave lige så meget som de andre, var jeg stresset. Jeg kunne mærke, at jeg psykisk ikke kunne holde til det. Cirka en gang hvert andet år måtte jeg også gå til massagebehandlinger for skuldre og nakke.

Når jeg har været på akkord med andre, har jeg været nødt til at følge tempoet, for ellers ville de andre synes, man bestemte over dem og deres indtjening. Men sidder man ved en enkelt maskine, er det op til én selv - ens hurtighed og psyke - om man kan sige:

- Du skal op i tempo.

Når jeg sidder på en enkeltmandsplads, kan jeg ikke nænne at tvinge mig selv til at gå op i tempo eller sidde der alle otte timer. Nogle gange har jeg prøvet at komme op på 140%, men jeg har ikke kunnet overbevise mig selv om, at det var rigtigt. Jeg har simpelthen ikke kunnet få mig selv til det. Men nogle, der har været derude længere end jeg, kan. De holder stadig tempoet. Men når folk når en vis alder, kan de i hvert fald ikke holde det.

Hvilket arbejde har du siden siddet ved?

Det er svært at fortælle, hvad jeg har lavet, for jeg er en af dem, man har rokeret mest rundt med. Det er nok, fordi jeg altid har haft et afslappet forhold til, hvad jeg

tjente, og så har de kunnet bruge mig til at flytte rundt med. Jeg har godt kunnet lide det, for jeg syntes, det var mere interessant at blive flyttet med end at sidde det samme sted i otte timer. Det havde sine fordele. Man kunne alt. Og når man selv gerne ville flyttes, havde man heller aldrig problemer med at få fri.

Da jeg blev stedfortræder for tillidsdamen, havde jeg også den fordel bare at kunne gå, når jeg skulle. Havde jeg siddet fast på en linje, var de andre i længden nok blevet sure, for det giver besvær med akkorden og med indtjeningen at have sådan en, der flakker.

Så du en udfordring i at lære forskelligt arbejde?

Ja, det gjorde jeg. Det var dejligt, at lige meget hvad jeg blev sat til, så kunne jeg lave det. Det ligger i én, at man skal være god nok. Så det var en tilfredsstillelse at kunne det hele. I dag kan jeg ikke sige det samme, for jeg sidder ét sted hele tiden på dagholdet. Der er kommet så meget nyt og blevet lavet så meget om, at nu ville jeg ikke kunne blive lånt ud på samme måde. Havde jeg kunnet få lov at gå rundt, ville jeg helst det, men sådan kan man ikke gøre mere.

Har du fået skader af arbejdet?

Sidst jeg var til høreprøve, fik jeg at vide, at jeg har fået en høreskade. Jeg blev godt nok chokeret - og virkelig forarget. Tænk sig - i min alder, når jeg altid har været forsigtig og brugt høreværn, hvor det larmede. Men det er jo ikke sikkert, det er godt nok alligevel. Somme tider står man jo med hovedet helt inde i maskinen, og er der så mange maskiner, der kører, kan jeg da godt forstå, vi får høreskader. Da jeg fortalte om

det, sagde de andre, at det havde de også.

Når vi har taget graterne af ventilerne, skal de blæses rene, og så bliver metalstøvet blæst op. Jeg har altid brugt beskyttelsesbriller, men vi har faktisk allesammen ondt i halsen og dårlige slimhinder og øjne. Nu vil vi prøve, om vi kan få målt nikkelindholdet i støvet, for det er noget af det, der er mest farligt at arbejde med i længere tid. Vi kunne godt tænke os at vide, hvor meget metalstøv vi indånder om dagen, og hvor megen skade vi egentlig tager af det i hals og lunger. Somme tider laver vi vitset og siger til hinanden:

- Når vi dør, skal vi ikke begraves, men bare smeltes om.

Og jeg tror ikke, det er helt løgn. Metalstøv sætter sig i én, og hvordan ser vi så ud indvendig om tyve år?

Mange gange når jeg har spurgt, om man ikke tager skade af at indånde metalstøv, har jeg fået at vide, at jeg er pivet. Ikke kun af værkføreren, men også af arbejdskammerater. De syntes, at man var lidt sart, når man ikke engang kunne tåle en smule støv på fingrene.

Tidligere har vi fået målt olieindholdet i luften og støjniveauet. Men det har altid vist sig, at det holdt sig inden for normen. Jeg er sikker på, metalstøvet også viser sig at holde normen. Men hvad er normen? Hvis man har gener ved det og tager skade af det, må normen være for høj - i al fald for os, der går i det hver dag.

Jeg har aldrig villet tage chancer og aldrig gjort noget, som jeg vidste var ulovligt i forhold til sikkerhedsreglerne.

Hvor kommer den holdning fra?

Jeg er øm over mig selv og vil i hvert fald ikke selv gøre noget for at dø før tiden. Jeg ryger heller ikke. Jeg synes, det er unødvendigt at tage chancer, der kan koste én liv og helbred.

Solidaritet kan man udvikle gennem mange typer udfordringer.

Da jeg havde været på Danfoss et år, fyrede de næsten hele aftenholdet. Jeg manglede 14 dage i at have været i fagforening et år, så hvis jeg var blevet fyret, havde jeg ikke kunnet få understøttelse. Nu blev jeg det ikke, og dengang var jeg selvfølgelig glad for det. I dag ville tillidsfolkene ikke have accepteret det forløb, for jeg var en af de sidste, der var blevet antaget. Dengang tog man ikke efter anciennitet, men efter, hvad man syntes om folk. Nu synes jeg, det var uretfærdigt. Men dengang var det helt i orden, for det var jo mig, der blev hængende. *Så* egoistisk var man.

Hvorfor har du skiftet mening?

Efterhånden kom jeg med i fagligt arbejde. Det begyndte, da jeg blev hevet med til at lave vores blad »Bundskruen«. Jeg kunne tegne lidt, og det var der brug for. I redaktionen var der tillidsfolk, og så blev jeg præpareret lidt.

På et tidspunkt skulle vi på aftenholdet have en stedfortræder for tillidsdamen. Jeg var ikke særlig vild med det, men jeg var den eneste, der havde været der over et år. Nå ja, tænkte jeg, det med at snakke med værkføreren en gang imellem kunne jeg vel nok. Men ellers var jeg ikke den, der sagde mest. Så mange har nok tænkt, at det var noget af det værste, at det blev

mig.

Så fandt jeg ud af, at der var en hel masse ting, jeg ikke vidste noget om. Hverken arbejdstetten eller alt muligt andet. Jeg spurgte tillidsdamen, om ikke jeg kunne komme på tillidsmandskurser. Hvis ikke jeg kom på kursus, vilde jeg holde. Men jeg kunne ikke komme af sted, for jeg var kun stedfortræder. Så skrev jeg til forbundet i København, og derfra fik jeg grønt lys for tillidsmandskurserne. Dér lærte jeg lidt - hist og pist. Og så tog det ene det andet. Til sidst kom jeg ind i bestyrelserne både i klubben og i fællesklubben.

Hvad lærte du på kurserne?

Da jeg startede som stedfortræder, var det knap nok, at jeg kunne stille mig op på en talerstol på Danfoss. Og i fagforeningen turde jeg overhovedet ikke. På kurserne er der ikke noget, der hedder, at man ikke vil eller er nervøs. Man skal. Man får nogle opgaver, og så bliver det optaget på video, som man kan se bagefter. Jeg skal forberede mig for at kunne, men nu har jeg lært det. Og det er jeg glad for.

Selve det at være stedfortræder på aftenholdet var godt nok hårdt. Er der møder om dagen, skal man komme tidligt, og er der noget om aftenen, skal man tage fri. De på dagholdet fik betaling af firmaet for at gøre tingene i arbejdstiden. Til sidst fik jeg det også, men tit måtte jeg kæmpe både imod firmaet og imod dem på dagholdet, når jeg ville have samme rettighe-der og goder som de.

Jeg har ikke de samme arbejderrødder, som mange andre fagligt aktive har. Nogle er virkelig stolte arbejdere - et eget folkefærd, hvis man kan kalde dem det. De kan snakke om, at deres far var arbejder, og deres bedstefar var. Det kan jeg slet ikke, for jeg er jo ud af

en selvstændig familie. Men jeg kan lide mit arbejde og er ikke flov over det, som nogle er. Skal de skrive til skattevæsenet, er der mange, der skriver »montrice«. Sådant noget gider jeg ikke. Jeg skriver »arbejderske«, for det er et arbejde, jeg har. Og det er nøjagtig lige så godt som at passe unger eller hvad som helst andet. Havde jeg lært at stå i forretning, ville jeg også have syntes, at jeg arbejdede. Men så havde jeg ikke fået del i den samme kultur og fået det indblik i arbejderbevægelsen, som fabriksarbejdet har givet.

Hvordan har du oplevet indførelsen af ny teknologi?

Jeg er ikke imod, at teknologien kommer ind, for de nye maskiner er mere behagelige at stå ved. Man får ikke så ømme muskler og dårlige rygge. Men man kan godt diskutere, om tempoet er blevet for højt.

Jeg har stået ved en maskine, som sendte 30 mand ud ad døren. Det er meget forkert, at man kan fyre 30 mennesker, der så skal på en understøttelse, de hverken kan leve eller dø af, samtidig med at man giver dem dårlig samvittighed over, at de ikke kan få arbejde. De er fuldstændig uden skyld i, at de er blevet fyret. Det er rivende galt, at man kan behandle mennesker, man gør overflødige, på den måde. For maskinen har tjent sig ind i løbet af tre måneder og begynder så at give overskud, og samtidig sparer firmaet lønningerne.

Tit bliver der sagt:

- Jamen, det er nødvendigt af hensyn til konkurrenceevnen.

Det kan godt være, men så er systemet i vores samfund forkert. For vi giver de arbejdsløse dårlig samvittighed ved hver dag at fortælle, at det er deres egen skyld, og at de *må* da kunne finde et eller andet at la-

ve. Når de ikke arbejder, så skal de selvfølgelig heller ikke have så mange penge.

Udviklingen på Danfoss har været skræmmende. Da de flyttede en del af fabrikken til Silkeborg, kunne vi se, at halvdelen blev rationaliseret væk. Så jeg kan godt forstå, Danfoss siger, de ikke fyrer på grund af teknologi. De flytter bare. Da vi var på det højeste, var vi omkring 800 i alt. Men i løbet af de sidste fem-seks år er vi kommet ned på 2-300. Jeg er sikker på, vi i dag laver næsten lige så mange ventiler, som vi altid har gjort. Vi er bare halvt så mange til at lave dem.

Hvordan er forholdet på arbejdspladsen mellem de ufaglærte og de faglærte?

Jeg synes, det går udmærket, og det gjorde det også under konflikten i 1984. Somme tider kan der være lidt gnideri mellem de ufaglærte mænd og de faglærte, men jeg synes, vi har et godt samarbejde. Vi tager ikke hinandens arbejde, og det skyldes vel også de gode tillidsfolk, vi har.

Hvis tillidsmanden har et dårligt forhold til en anden faggruppe, får det stor betydning. Det er afgørende, om tillidsmanden går ind for samarbejde, eller han ikke gør, for jeg vil sige, at som tillidsmanden er, sådan er hans folk. Hvis man har en tillidsmand, som gør et godt stykke arbejde og prøver at give informationer videre, så vil han også få nogle folk, der bliver mere og mere fagligt aktive. Og modsat. Hvis tillidsmanden hverken vil det ene eller det andet og bare har jobbet som bierhverv, vil det kunne mærkes. Så bliver folk ligeglade med det faglige.

Hos os er det sådan, at smedene kører deres eget løb. Vi forhandler ikke løn sammen. Men SiD og KAD kører mere sammen. Der er ligesom et skel mellem fag-

lærte og ufaglærte. Firmaet prioriterer de faglærte meget højere end de ufaglærte.

Hvordan kommer det til udtryk?

Vi kunne mærke det op til konflikten i 1984, hvor de faglærte fik tilbudt procentvis mere end os. Men man kan også se det på den måde, at det er de faglærte, der bliver brug for i fremtiden. De kommer til at stå ved de nye maskiner, så fremover bliver Danfoss de faglærtes og ingeniørernes arbejdsplads. Om fem år er det, jeg laver, overtaget af en maskine. Ingeniørerne kan tegne maskinerne og stille dem op, og de faglærte kan passe dem og samtidig lave dem, hvis noget går i stykker. I dag må vi ufaglærte ikke reparere, og vi *kan* heller ikke, for vi har jo ingen uddannelse. Jeg er stensikker på, at hvis firmaet kunne, ville de gladeligt give smedene større lønstigning end os. Men de må ikke, og de tør ikke.

Hvad kom der ud af konflikten?

Ved næste lønforhandling turde firmaet altså ikke spille ud med forskellige lønsatser. Så det var da noget. Og vi havde fået mange med i det faglige arbejde i vores aktivitetsudvalg, som aldrig havde prøvet den slags før. Nogle, som aldrig havde prøvet at holde tale, måtte op og sige noget. Dét lærte de i hvert fald.

Tillidsdamen var ude at rejse, og da jeg var stedfortræder, skulle jeg hver dag skrive ned til hende, hvad der skete. Jeg tror aldrig, jeg har oplevet så meget, som jeg gjorde i den korte periode. Jeg blev ved med dagbogen, så længe konflikten varede. Også fordi det kunne være sjovt, hvis de i hovedforbundet havde sådan en bog. Så kunne man se, hvad der egentlig var

sket under strejken - hvordan det var gået dag for dag, og hvordan folk havde reageret. Det kunne man bruge til en anden gang og til undervisning.

Konflikten har betydet, at vi har fået et bedre sammenhold indbyrdes. Folk finder sig ikke i så meget, og de tør mere. De siger mere deres mening, end de gjorde før. Under strejken var der nogle, der principielt var imod den. Bagefter var der én af dem, der sagde, at han hele tiden havde stemt imod strejken, men nu kunne han godt se, at man kunne blive *så* uretfærdigt behandlet, at det kunne være nødvendigt at gribe til det våben, der hedder strejke. Han havde tidligere været selvstændig og altid været imod alle former for strejke. Men han forandrede altså holdning.

Betød konflikten ændringer i din holdning. Politisk f.eks.?

Jeg ønsker ikke at blive sat i bås, fordi jeg tilhører et bestemt parti. Der er ikke noget parti, jeg vil kunne gå 100% ind for. Jeg støtter Socialdemokratiet, fordi det som det største kan få mange flere ting igennem for arbejderne end et lille parti kan. Jeg går ind for, at vi samler os i stedet for at sprede os. Men deres NATO-politik f.eks. er jeg ikke meget for.

Jeg er først og fremmest fagligt engageret, og jeg synes det er synd, at der er så megen partipolitik i fagbevægelsen. Før man hører efter, hvad folk siger, spørger man om, hvad de er politisk. Hvis det er en socialdemokrat vil han godt høre efter, når jeg siger, jeg er socialdemokrat. Men er det en VS'er eller en kommunist, har han allerede lukket døren på forhånd. Det er det samme, men med modsat fortegn.

Arbejderpartierne ligner hinanden. De vil det samme. Det er bare midlerne, der er forskellige. De går jo

alle ind for socialisme, mere indflydelse og bedre forhold for dem, der arbejder. Men snakke sammen kan de ikke. Kunne de holde lige så meget sammen som de borgerlige, var de nået langt. Alle snakker om, at skellene skal væk. Men ingen gør noget ved det.

Du siger, partierne vil det samme. Men hvad nu, hvis man spørger dem, om de vil have et samfund uden arbejdsgivere?

Så vil de jo nok ikke være enige. Men så kunne de da arbejde sammen, så langt de kan. De burde sige:

- Der er nogle punkter, hvor vi kan enes, og dem prøver vi så at arbejde sammen om.

Hvad er din egen holdning til et samfund uden arbejdsgivere?

Det har jeg ikke spekuleret så meget på. Jeg synes, jeg får for lidt for mit arbejde, og jeg vil have nogle flere af de penge, firmaerne har. Men jeg synes, der er svært sådan lige at svare ja eller nej til et samfund helt uden arbejdsgivere. Allerhelst ville jeg have, at folk kunne lave det, de har lyst til - at de kunne uddanne sig hele livet igennem. Nu skal man sulte sig ihjel for at få råd til det.

Har du nogle fremtidsplaner?

Jeg kunne godt tænke mig et eller andet job som tegner. Men det er meget svært at komme ind på Kunsthåndværkerskolen. Og når man er over 30, er man næsten for gammel både inden for musik og tegning, hvis man skal have det som erhverv. Det er desværre realiteten. Selvfølgelig kunne jeg tage nogle kurser, men det

er svært ved siden af fagforeningsarbejdet. Jeg ville helst sige, at det faglige skulle fylde 50%, musik 25% og tegning 25%. I dag er det sådan, at 90% er fagforening, og så må jeg dele de sidste 10% mellem at tegne og spille.

Nu har vi i fagforeningen taget initiativ til en sanggruppe. Jeg har en violin, en guitar, savblad og vaskebrædt, og jeg kan jo ikke spille på det hele på én gang. Smedene og SiD'erne har hver deres gruppe, og da jeg synes, piger kan gøre alting mindst lige så godt som mænd, skal vi ikke stå tilbage for dem.

Der er mange, der siger, at vi ikke har brug for et rent kvindeforbund. Men jeg er nu glad for, at det er der, for blandt piger er man ligestillet på en anden måde. Man skal ikke først diskutere, om man i det hele taget er berettiget til at være der. Med mænd har jeg tit oplevet, at man det første stykke tid skal bevise, at man i det mindste er lige så intelligent, som de er. Først derefter kan man begynde at diskutere.

De problemer har man ikke med piger. Men piger er sværere at få med, end mænd er. Derfor skal der være nogle forskellige aktiviteter i fagforeningen. Hvis begge er fagligt aktive, er det næsten altid moderen, der bliver hjemme og passer unger. Ellers er de ikke gift ret længe. De fleste piger, jeg har mødt på kurser, er blevet skilt. På grundkursus er de gift, men når man så møder dem længere oppe i systemet, er de skilt. Det er en kamp for piger at få lov at være med. Mænd spørger ikke om lov til at blive tillidsmænd eller at tage på kursus. Men en pige - hun skal have lov. Så jeg kan godt forstå, at der stadig er for få piger med.